

Reset. RICHTING
EERLIJKE TRANSITIE
Vlaanderen

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

DOSSIER
KLIMAATADAPTATIE

HOT TOPICS
UIT DE ZORG

Magazine

richting eerlijke transitie

Colofon

Reset.Vlaanderen Magazine
is een uitgave van Reset.Vlaanderen
vzw.

Tweekerkenstraat 47 -
1000 Brussel.

Tel +32 (0)2 325 35 01
info@reset.vlaanderen,
www.reset.vlaanderen

Redactie: Tweekerkenstraat 47 -
1000 Brussel
Druk: De Wrikker
Lay-out: Bigtrees

Gedrukt op gesatineerd
tweezijdig gestreken,
100% post-consumer
gerecycleerd papier.

Interviews en artikels door:
Vanya Verschoore, Anne
Marie Correia, Tom Stevens,
Karel Puype, Marjon Meijer,
Jeroen Fonteyn (Bond Beter
Leefmilieu), Louise Hoon (denk-
tank Minerva) en Dirk Van der
Roost (Broederlijk Delen) en Dirk
Vandenberghe (onafhankelijk
journalist).

Reset.Vlaanderen wil een praktijk uitbouwen die de positieve
kracht van de transitie naar een duurzamere samenleving en
economie tastbaar maakt. Hiervoor bundelt ze de krachten
van het sociale en ecologische middenveld.

Een lidmaatschap van Reset.Vlaanderen kost €22,5.
U kunt zich lid maken door het formulier in te vullen via
www.reset.vlaanderen/word-lid.

VU: Vanya Verschoore, Tweekerkenstraat 47, 1000 Brussel

De redactie is niet gebonden door de inhoud van de geno-
men advertenties. Mits voorafgaande toestemming mogen
artikels overgenomen worden.

Inhoudstafel

	Editoriaal	5
DOSSIER KLIMAAT- ADAPTATIE	Klimaatadaptatie: niet langer dweilen met de kraan open	7
	Klimaatadaptatie in de zorg	9
HOT TOPICS UIT DE ZORG	Hot topic: het hitteplan	16
	Hot topic: het zorgmodel	17
	Hot topic: werkdruk	19
	Hot topic: de rol van de vakbond	20
	Hot topic: omgeving	21
UIT DE ORGANISATIE	Fit for 55: Kansen en valkuilen op de weg naar een klimaatneutraal Europa	23
	‘De Nieuwe Samenzweerdere’ brengt werknemers samen rond duurzaamheid	29
	Vakbonden trekken in heel Europa de kar van de groene industriële revolutie	31
	Energiek Borgerhout	34
UIT HET NETWERK	Interview met Kiki Berkere 11.11.11	37
	Richtingwijzers voor een sociaal klimaatbeleid	43
	Dare to Care, Ecopolis belicht ‘zorg’ vanuit diverse invalshoeken	46

Editoriaal

Beste lezer,

Voor jullie ligt het tweede magazine van Reset.Vlaanderen. Als hoofdthema van deze editie kozen we voor 'klimaatadaptatie'. Waarom precies?

Deze zomer werd het zuiden van ons land getroffen door enorme overstromingen. Ganse dorpen stonden onder water, mensen verloren hun huis en bezittingen, sommigen hun leven. Op vandaag hebben heel wat gezinnen daar geen elektriciteit en/of warmtebron. Andere delen van de wereld kreunden onder een enorme hitte en bosbranden.

Deze rampen kwamen midden in een andere crisis waarin we nog steeds zitten: de coronacrisis. In beide staat het zorgpersoneel in de frontlinie.

Deze zomer ging Marjon Meijer met heel wat werknemers uit de zorg in gesprek. Je vindt enkele van de verhalen terug in dit magazine. Vanuit die verhalen werd, samen met ITUC - het internationaal vakverbond - een gids voor werknemers samengesteld, vertaald in vijf talen.

De gevolgen van klimaatverandering creëren een kwetsbaarheid in heel wat economische sectoren, maar daarnaast ook bij heel wat burgers in onze samenleving. We moeten ons hier bewust van zijn en onze kennis laten groeien, niet alleen over hoe we klimaatverandering kunnen tegengaan, maar ook over hoe we ons kunnen aanpassen aan de verandering die op ons af komt.

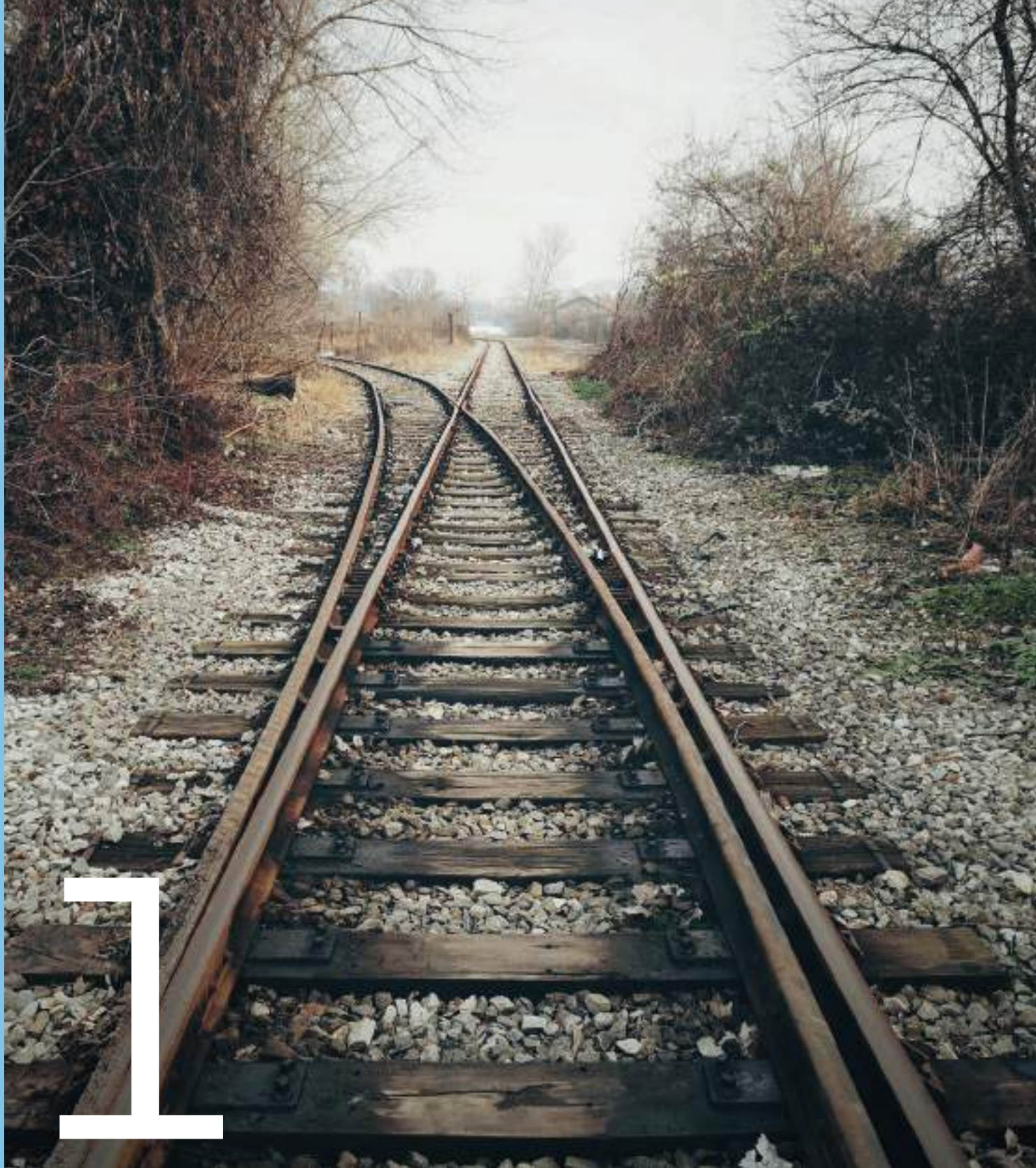
Ook in het interview met Kiki Berkers, de nieuwe beleidsmedewerker klimaat van 11.11.11, wordt ingegaan op het thema adaptatie, vanuit internationale context en met een blik vanuit COP 26, waar Kiki deel uitmaakte van de delegatie van klimaatcoalitie.

In dit magazine vind je verder ook nog verhalen vanuit onze diverse projecten en een bijdrage van Louise Hoon (Denktank Minerva) over de Europese Green Deal en de impact op kwetsbare doelgroepen. Samen met Denktank Minerva werken we hier aan een studieproject, waarmee we begin volgend jaar naar buiten willen komen.

Ondertussen groeit onze organisatie ook verder. Netwerk Tegen Armoede & Greenpeace werden deel van ons netwerk. Daarnaast verwelkomen we Karel Pype als nieuwe beleidsmedewerker & Eveline Degrendel als office manager. Graag wil ik ook Yelter Bollen bedanken, die nu bij de collega's van Bond Beter Leefmilieu aan de slag gaat. Yelter bouwde onze inhoudelijke werking mee uit, daar zijn we hem heel dankbaar voor. We wensen hem veel succes met zijn nieuwe uitdaging.

Wij wensen jullie vanuit het team alvast veel leesplezier toe! Daarnaast ook een goede gezondheid en een goede start van het nieuwe jaar!

Vanya Verschoore
Coördinator Reset.Vlaanderen

©Ivan Aleksic

DOSSIER KLIMAATADAPTATIE

Niet langer dweilen met de kraan open

Door toenemende hittegolven, meer frequente en intense droogtes, meer overstromingen en meer stormschade komt cruciale infrastructuur onder druk te staan. Kromgetrokken spoorrails, smeltend asfalt en een falend elektriciteitsnetwerk zijn daarvan de gevolgen.

De klimaatontregeling is geen ver-van-ons-bedshow meer. Dat hebben de dodelijke overstromingen van afgelopen zomer in Wallonië nog eens duidelijk gemaakt. En terwijl we alle zeilen moeten bijzetten om de opwarming van de aarde zo beperkt mogelijk te houden, moeten we ook rekening houden met de veranderende werkomstandigheden door klimaatopwarming. Reset.Vlaanderen onderzoekt hoe we daar het best mee kunnen omgaan.

De opwarming van de aarde laat zich nu al voelen op de werkvloer. Te warme kantoren, slecht geventileerde werkplaatsen, onaangepaste werkkleding, het zijn maar enkele van de grote ongemakken die zich nu al voordoen. De Nationale Klimaatcommissie onderzocht in 2020 de sociaaleconomische gevolgen van de klimaatopwarming. Door toenemende hittegolven, meer frequente en intense droogtes, meer overstromingen en meer stormschade komt cruciale infrastructuur onder druk te staan. Kromgetrokken spoorrails, smeltend asfalt en een falend elektriciteitsnetwerk zijn daarvan de gevolgen.

Maar de hitte weegt ook op werkomstandigheden, en niet alleen voor buitenberoepen. In de ziekenhuizen en in de ouderenzorg bijvoorbeeld is dit al erg merkbaar, stelde Reset.Vlaanderen vast tijdens het eerste deel van ons onderzoek naar klimaatadaptatie. Zowel personeel als patiënten voelen de gevolgen van de klimaatopwarming. In sommige ziekenhuizen liep de temperatuur tijdens de hittegolf van 2019 op tot 38°C, ondraaglijk voor de patiënten, onwerkbaar voor het personeel. Bovendien waren er naar schatting dat jaar 2000 extra ziekenhuisopnames door de hitte. Tegen 2050 zal het aantal opnames door hittestress stijgen tot 60.000.

Gelukkig stijgt de aandacht voor het probleem. Dat gaat nu nog om kleine maar erg concrete ingrepen. Zo werd bij het UZ Gent de oude, zware kleding vervangen door een minder warm alternatief. En de meeste zorginstellingen en ziekenhuizen werken aan een hitteplan, met maatregelen zoals waterbedeling en verkoeling, of de aanpassing van medicatie.

Maar dit lijkt nog erg op “dweilen met de kraan open”. Om van echte klimaatadaptatie te spreken, zullen ook meer structurele maatregelen nodig zijn. Veel ziekenhuisgebouwen zijn niet aangepast aan de nieuwe situatie, met enkel glas, slechte isolatie of gebrek aan mogelijkheden tot verkoeling. Bij verbouwingen en de bouw van nieuwe infrastructuur moet men hier rekening mee houden. Ook de locatie van nieuwe gebouwen zal belangrijker worden. Ziekenhuizen en woonzorgcentra zijn nu vaak bovengemiddeld gevestigd in zogenaamde hitte-eilanden, stedelijke plekken waar het significant warmer is dan in het omliggend gebied, of in gevaarlijke overstromingsgebieden.

“In sommige ziekenhuizen liep de temperatuur tijdens de hittegolf van 2019 op tot 38°C, ondraaglijk voor de patiënten, onwerkbaar voor het personeel. Bovendien waren er naar schatting dat jaar 2000 extra ziekenhuisopnames door de hitte. Tegen 2050 zal het aantal opnames door hittestress stijgen tot 60.000.”

Nieuwe infrastructuur op andere plekken zal nodig zijn om personeel en patiënten te beschermen. Dat gaat uiteraard ook samen met andere problemen, zoals een structureel personeelstekort en onderfinanciering van de zorgsector. Ook in andere sectoren zullen ingrijpende maatregelen nodig zijn om het werken in warmere en moeilijker omstandigheden mogelijk te maken. Ook hier zal aandacht voor moeten zijn, anders blijft het toch wat dweilen met de kraan open.

team Reset.Vlaanderen

Klimaatadaptatie in de zorg

©Alberto Giuliani _ Wikimedia (CC BY-SA 4.0)

“We lopen te zweten, krijgen dan koud en worden ziek doordat we altijd nat van het zweet zijn. De werkgever heeft zonnescreeens geïnstalleerd maar eigenlijk is het gebouw te veel verouderd om het beter te maken.”

Net als bij de coronacrisis, staat de zorgsector hier in de frontlinie. Verpleegkundigen, opvoeders, kinderverzorgers en alle andere werknemers in de brede zorgsector ervaren vandaag al de gevolgen van klimaatverandering op hun werk. Dit gaat alleen maar erger worden. Hierop moeten we ons voorbereiden.

In een context van hoge werkdruk, personeelstekort en verouderde gebouwen, is dit voor de zorgsector geen evidente uitdaging. Reset.Vlaanderen sprak de afgelopen maanden met werknemers in de zorg over de impact die klimaatverandering heeft op hun werk. Wat zijn hun ervaringen en bezorgdheden? Hoe gaan we in gesprek over aanpassingen die we moeten doen in een veranderend klimaat? Wat zijn goede voorbeelden van acties waar zorg, duurzaamheid en werkbaar werk hand in hand gaan?

“Zelfs het bestcasescenario betekent dat we leven in een nieuwe realiteit. Het is tijd voor klimaatadaptatie.”

Klimaatverandering

De zomer van 2021 is de natste sinds de start van de metingen. 2020 was het warmste jaar in Europa ooit. Wereldwijd waren de afgelopen zes jaren de warmste zes ooit geregistreerd. Deze temperatuurstijgingen gaan gepaard met extreme weersverschijnselen zoals overstromingen, droogtes en bosbranden, die geleidelijk intenser en frequenter worden. Er bestaat wetenschappelijke overeenstemming over dat dit de gevolgen van klimaatverandering zijn.

Om de klimaatverandering niet verder door te laten zetten en de stijging van de temperatuur tegen het einde van de eeuw niet boven de 1,5°C uit te laten komen, werd wereldwijd in 2015 het Klimaatakkoord van Parijs afgesloten. De ambities liggen volgens velen niet hoog genoeg. Wat zeker is, is dat vele landen niet op schema zitten wat betreft het behalen van de doelstellingen. Als we doorgaan zoals nu, zal het volgens onder andere climateactiontracker.org eerder om een opwarming van 3°C gaan. We moeten een tandje bijsteken – en snel. We hebben tien jaar om onze CO₂-uitstoot minstens 50% terug te dringen en zo de temperatuurstijging te stabiliseren op 1,5°C.

Zelfs dat best case scenario betekent echter dat we leven in een nieuwe realiteit. Het is tijd voor klimaatadaptatie.

Klimaatadaptatie

Het hoofddoel van klimaatadaptatie is de kwetsbaarheid voor de klimaatverandering van specifieke gebieden, economische sectoren of bevolkingsgroepen verminderen. Goed geplande, vroegtijdige aanpassingsmaatregelen kunnen later geld besparen en levens redden. Volgens de Europese Commissie zou bijvoorbeeld elke euro die wordt besteed aan bescherming tegen overstromingen, zes euro aan schadekosten kunnen besparen.

“Volgens de Europese Commissie zou elke euro die wordt besteed aan bescherming tegen overstromingen, zes euro aan schadekosten kunnen besparen.”

Aanpassingsmaatregelen kunnen de vorm aannemen van investeringen in infrastructuur ter bescherming tegen natuurrampen, de ontwikkeling van hulpbronnenefficiënte beheersystemen, de versterking van socialebeschermingsstelsels of de toepassing van adequate preventiemaatregelen. Klimaatadaptatie is iets anders dan klimaatmitigatie, waarbij je probeert uitstoot te verminderen (door over te schakelen op hernieuwbare energie, duurzame mobiliteit, lokaal geproduceerde voeding, ...). Tegelijkertijd is het verminderen van uitstoot natuurlijk wel een goede maatregel om ergere gevolgen van klimaatverandering te voorkomen. Wereldwijd is de gezondheidszorg verantwoordelijk voor zo'n 4,5%¹ van de totale CO₂-uitstoot.

Gevolgen voor gezondheid en zorg

De impact van klimaatverandering op onze gezondheid wordt vaak onderscheiden in primair, secundair of tertiair.

Primaire gevolgen hebben een directe link met hitte of extreme weersomstandigheden. Denk aan hittestress (het niet kunnen afvoeren van de warmte door het lichaam) of verwondingen bij regen of storm. Dit is momenteel al aan de orde: in 2020 stierven er op de warmste dagen in België meer dan 400 mensen per dag aan de hitte. De hittegolf van 2003 heeft in de hele EU bijna 70.000 duizend mensen het leven gekost – dit zou verdubbelen bij het scenario waarin de aarde 3°C opwarmt. Bijna 200 mensen lieten het leven door de overstromingen in Europa in 2021. Geschat wordt dat er in België dagelijks 2000 mensen extra in het ziekenhuis worden opgenomen ten gevolge van de hitte. Hittegolf-episodes worden ook in verband gebracht met psychische problemen.

Secundaire gevolgen zijn gelinkt aan verstoringen van het ecosysteem: denk aan nieuwe ziektes of toename van ziektedragers als teken en muggen. Wereldwijd verwacht de WHO tussen 2030 en 2050 250.000 extra doden door ondervoeding, malaria, diarree en hittestress ten gevolge van klimaatverandering. Tertiaire gevolgen tenslotte, hebben te maken met de verstoring van sociale, politieke of economische systemen die leiden tot ontwrichting en geweld.

Zorginstellingen zelf hebben daarnaast ook een kwetsbaarheid voor de gevolgen van klimaatverandering door hun ligging.

Tegenwoordig is 7,3% van de openbare instellingen in België gevoelig voor gevaarlijke overstroming. Door hun inplanting – in stedelijk gebied, met veel beton en weinig groen, zijn veel zorginstellingen daarnaast vatbaar voor het ‘hitte-eilandeffect’ waarbij hitte wordt vastgehouden en temperaturen 7 tot 8 graden hoger kunnen liggen dan in omringend gebied. Op de site van het Klimaatportaal (klimaat.vmm.be) kun je zien hoe dat voor elke gemeente zit.

Gevolgen voor het personeel

De zwaarste gevolgen van klimaatverandering op het werk worden verwacht voor de zorgsector en voor hulp- en reddingsdiensten. Zij zullen direct geconfronteerd worden met de gevolgen van klimaatverandering voor de gezondheid. Ook vandaag al is het moeilijk werken op warme dagen. Patiënten en bewoners hebben meer en andere zorg nodig en het veelal fysieke werk valt zwaarder. In tegenstelling tot andere openbare diensten kunnen zorgverleners hun uurroosters niet aanpassen.

Het personeel in de zorg moet omgaan met die gevolgen in een situatie die vaak al uitdagend is. De coronacrisis heeft duidelijk gemaakt in hoeverre de sector de afgelopen jaren ondergefinancierd werd, met een tekort aan personeel, bedden, uitrusting en apparatuur op het hoogtepunt van de pandemie. Met de toenemende vergrijzing stijgt de vraag naar zorg alleen maar.

Werkdruk is een groot probleem in de zorg, zoals Elisabeth Geenen recent toelichtte op de blog van ABVV experten². Door de media-aandacht en sociale druk tijdens de coronacrisis heeft de vakbond in België loonsverhoging en betaalde opleiding voor duizend nieuwe krachten bekomen. Het is belangrijk dat werknemers hun stem blijven verheffen, ook rond klimaat. Samen kunnen we strijden voor oplossingen die tegemoet komen aan de uitdagingen van klimaatverandering en het werk werkbaar maken.

“Het is belangrijk dat werknemers hun stem blijven verheffen, ook rond klimaat.”

Het wetgevend kader

Als we kijken naar de wetgeving in België voor wat betreft klimaatadaptatie in de zorg, zien we verschillende invalshoeken.

FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg geeft richtlijnen³ om werknemers die fysieke inspanningen moeten leveren, te beschermen op warme dagen. Werkgevers zijn bijvoorbeeld verplicht een risicoanalyse uit te voeren en moeten bij bepaalde temperaturen beschermingsmiddelen bieden, verfrissende dranken voorzien en verluchtingssystemen installeren.

Na de extreem warme zomer van 2003 heeft de FOD Volksgezondheid een Ozon- en Hitteplan⁴ opgesteld. Hierin worden op basis van temperaturen verschillende fases onderscheiden, waarbij de bevolking respectievelijk waakzaam, gewaarschuwd of gealarmeerd moet worden. Advies dat hierin wordt gegeven gaat over veel drinken, binnen blijven en fysieke inspanning beperken. Alle door ons geïnterviewde instellingen werken met een hitteplan, al dan niet geïnspireerd op het federaal hitteplan. In Vlaanderen worden enkel de woonzorgcentra tijdens warme dagen door de zorginspectie van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin gecontroleerd op de uitvoering van het hitteplan.

Tenslotte is er vanuit hetzelfde departement wetgeving in ontwikkeling die eisen stelt aan nieuwe gebouwen op vlak van adaptatie en duurzaamheid, als criteria om van hun subsidies gebruik te maken. Deze wetgeving houdt ook rekening met de werkomstandigheden voor het personeel.

Paradoxen bij het naleven van de wet:

1. Werkdruk

Voor de werknemers die wij spraken, is omgaan met deze wetgeving niet evident. Het naleven van de hitteplannen en de eisen van de zorginspectie bijvoorbeeld, betekent dat de werkdruk omhoog gaat. Er is constant meting van temperatuur en toevoer van vocht nodig – veel patiënten en bewoners kunnen dit niet zelfstandig. Op die manier kunnen de werknemers onmogelijk de beschermingsrichtlijnen ter harte nemen.

3 <https://werk.belgie.be/nl/nieuws/hoge-temperaturen-op-het-werk>

4 https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/federaal_ozon-_en_hitteplan_2019_nl_1.pdf

Zoals een verpleegkundige in een leefgroep voor mensen met fysieke beperkingen en spierziekten vertelde: "Onze bewoners zijn mentaal heel goed, dus die weten wat ze willen. Ze hebben wel hulp nodig bij bijna alles wat ze doen. Resultaat is dat we heel de dag bezig zijn, voornamelijk op hete kamers zonder airco. Wanneer er een hitteplan uitgevoerd wordt, krijgen wij een mail met hoe-en-wat waarin ook staat dat we meer pauze moeten nemen. Maar zonder extra personeel is dat niet mogelijk." In instellingen waar dit wel lukt, wordt vaak gerekend op flexibele inzetbaarheid van andere medewerkers.

"Wanneer er een hitteplan uitgevoerd wordt, krijgen wij een mail met hoe-en-wat waarin ook staat dat we meer pauze moeten nemen. Maar zonder extra personeel is dat niet mogelijk."

Paradoxen bij het naleven van de wet:

2. Verouderde gebouwen

Een tweede moeilijkheid die benoemd moet worden, is de staat van de gebouwen waarin veel van de zorg gevestigd is. Omdat klimaatvriendelijk renoveren in het geval van verouderde gebouwen zich enkel over een heel lange termijn financieel terugbetaalt, wordt dit vaak niet gedaan. Men kiest voor nieuwbouw. Veel van de klimaatcriteria hiervoor zijn, zowel op Europees vlak als op nationaal vlak, nog in ontwikkeling. Dat er nog geen eenduidigheid is over de criteria, maakt het voor nieuwbouwprojecten vandaag heel moeilijk. De grote vraag is: wat doen we in de tussentijd met de oude gebouwen? In UZ Gent is voor volledige state-of-the-art nieuwbouw gekozen, maar die is pas over acht jaar klaar. "Tussen nu en 2029 gaan we het letterlijk en figuurlijk moeten uitzweten," zegt Yves Derycke, voorzitter van het ACOD bij het ziekenhuis: "Afgelopen zomer is er wel een aantal keer aan de bel getrokken: 'Jongens, we zijn hier aan het stikken van de warmte.' Het was 37 of 38 graden op sommige patiëntenkamers. Stel je voor, je hebt net een transplantatie gehad... Dat heeft wel een effect. We werken met ad hoc oplossingen zoals lichtere kledij en mobiele airco's die een hoop elektriciteit verbruiken, maar het is een beetje dweilen met de kraan open."

We werken met ad hoc oplossingen, maar het is een beetje dweilen met de kraan open."

- Yves Derycke, voorzitter ACOD UZ Gent.

Airconditioning is inderdaad geen klimaatvriendelijke oplossing, maar in dit geval broodnodig om goede zorg te kunnen bieden. Gelukkig heeft UZ Gent op andere vlakken klimaatadaptatie wél duurzaam kunnen realiseren, bijvoorbeeld door bij de aankoop van die lichtere kledij te bewaken dat die duurzaam geproduceerd werd. Ook zijn er drinkfonteinen doorheen het ziekenhuis aangelegd: zo kan het personeel gemakkelijk drinken en zijn er geen plastic flessen meer nodig. Hier gaan klimaatadaptatie en -mitigatie hand in hand.

In UZ Gent is voor volledige state-of-the-art nieuwbouw gekozen, maar die is pas over acht jaar klaar. "Tussen nu en 2029 gaan we het letterlijk en figuurlijk moeten uitzweten," zegt Yves Derycke, voorzitter ACOD UZ Gent.

Goede voorbeelden

Het meest vooruitstrevend op het vlak van klimaatadaptatie zijn de zorginstellingen waar duurzaamheid deel uitmaakt van hun visie. In Vlaanderen zijn dit bijvoorbeeld zorginstellingen die zijn gegroeid uit het middenveld. Bij gebrek aan tijdige strategie van uit de overheid, werken zij vanuit hun eigen strategie. Zoals Johan Baert, financieel manager van Groep Ubuntu (zorginstelling voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt) vertelt: “De strategische doelen van onze vzw worden allemaal afgetoetst aan de SDG’s. Het is natuurlijk in ons voordeel dat we aan het einde van het jaar geen dividend hoeven uit te keren aan aandeelhouders: als vzw wordt alle winst weer geïnvesteerd in de werking. Onze gebouwen worden constant gerenoveerd met oog voor duurzaamheid en hernieuwbare energie.”

Een ander voorbeeld van een duurzame oplossing is de inplanting van meer natuur. Meer bomen en ander groen in en rond zorginstellingen zijn niet alleen goed voor het welzijn van patiënten en personeel, ze zijn ook goed voor het milieu. Inzetten op natuur is, net als aandacht voor fysieke beweging en sociale cohesie, een voorbeeld van preventieve zorg. In België gaat slechts 2,2% van het budget

voor gezondheidszorg naar preventieve zorg. Toen het Vlaams Agentschap voor Natuur en Bos in 2019 en 2020 de oproep ‘Natuur in je Buurt’⁵ lanceerde, kwamen er tal van ziekenhuizen met waardevolle experimenten: denk aan bosrijke ruimtes waar patiënten, personeel en omwonenden gebruik van kunnen maken of wachtkamers in de natuur. Structurele financiële steun is onontbeerlijk om dergelijke experimenten op te schalen. Benno Geertsma van het Vlaams netwerk Natuur en Gezondheid: “Er is bij onze partners uit de groene en zorgsector ontzettend veel goesting om meer te doen, maar alle steun is tijdelijk. De verschillende ministers vinden elkaar niet. Zo blijft de link tussen natuur en gezondheid een blinde vlek.”

Verschillende stemmen in het middenveld roepen op om ons zorgmodel grondig te herzien in functie van duurzaamheid. Ann Demeulemeester bijvoorbeeld, directeur van Vlaanderens grootste thuiszorgorganisatie Familiehulp, pleit voor een beleid van geïntegreerde zorg en buurtzorg op basis van samenwerking in buurten. Hierdoor hoeven er ook minder kilometers per auto te worden afgelegd. Veel good practices rond klimaatadaptatie die we vernamen in onze gesprekken, zijn ontstaan uit de samenwerking tussen verschillende lokale diensten.

In UZ Gent is voor volledige state-of-the-art nieuwbouw gekozen, maar die is pas over acht jaar klaar. “Tussen nu en 2029 gaan we het letterlijk en figuurlijk moeten uitzweten,” zegt Yves Derycke, voorzitter ACOD UZ Gent.

De rol van de vakbond

Wanneer visie en financiën niet in de richting van klimaatadaptatie gaan, zijn het vandaag de werknemers die een verschil maken. Vaak via het Comité Preventie en Bescherming op het Werk, maken zij de directie met succes opmerkzaam op zaken die kunnen worden verbeterd of kansen die er liggen. Omdat de impact van klimaatverandering op gezondheid én op het werk in de zorg alleen maar groter zal worden, is het belangrijk dat vakbonden in de zorg het thema klimaat stevig oppakken.

Inspiratie kunnen we vinden in Noord-Amerika. Sinds orkaan Sandy door de Verenigde Staten en Canada woedde in 2012, nemen verplegersvakbonden hier een grote rol op in de klimaatbeweging. Ze spreken hierbij klare taal. De New York State Nurses Association⁶ richt zich rechtstreeks tot de energiebedrijven. Deze industrie blijft fossiele brandstoffen ontginnen en verbranden. Verbranding van fossiele brandstoffen is niet alleen de voornaamste oorzaak van CO₂-uitstoot, de verpleegkundigen brengen haar terecht

5 <https://www.natuurenbos.be/projectoproep-natuur-in-je-buurt>

6 <https://www.nysna.org/healthy-planet-healthy-communities-0#.YanrlfFslqI>

in verband met ziektes als astma, diabetes en kanker. Overheidsbeleid stelt de winsten van de fossiele brandstofindustrie zeker ten koste van het leven op aarde. "The cure for our energy system is the same cure we prescribe for our healthcare system: It's time to put people over profits!" aldus deze vakbond. Ze protesteert tegen vervuiling, werkt aan oplossingen voor schone en democratische energie en werkgelegenheid en gaat partnerschappen aan om tot klimaatrechtvaardigheid te komen.

Ook in Canada, waar branden, overstromingen en hittegolven blijven huishouden, neemt de koepel Canadian Federation of Nurses Unions een leidende rol op als het gaat om klimaatadaptatie en de strijd tegen verdere klimaatverandering. In het rapport Climate Change and Health: It's Time for Nurses to Act roept de federatie collega's op om uitstoot in de zorg en in de gemeenschap te verkleinen, collectief druk te zetten op nationale overheden om de doelstellingen van Parijs te halen en zich voor te bereiden op de gevolgen van klimaatverandering. Hierbij wordt extreem weer genoemd, maar ook de komst van klimaatvluchtelingen – die in veel gevallen grote risico's hebben genomen om hun land te ontvluchten en getraumatiseerd zijn.

Deze strijd begint klein: door erover te praten met collega's en onze vakbondsvertegenwoordigers. Bewustzijn van de manier waarop klimaatverandering het werk vandaag al beïnvloedt, kennis van de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering én besef van de noodzaak om ons aan te passen, zijn cruciaal.

Ben je tewerkgesteld in de zorgsector en snak je naar maatregelen om om te gaan met de gevolgen van klimaatverandering op het werk?

Download dan zeker onze gids via bit.ly/gidsklimaatadaptatie of via de QR-code!

Samen voor klimaatactie

Als we niet willen dat zorgpersoneel en zorg-behoevenden diep in de problemen komen door klimaatverandering, moeten werkgevers en overheden dringend en grootschalig op aanpassingen inzetten. Aanpassingen die de problemen op termijn niet zullen verergeren: werkdruk en CO₂-uitstoot moeten omlaag, niet omhoog. De goede voorbeelden die we tijdens onze gesprekken tegenkwamen, tonen aan dat klimaatadaptatie gelijk op kan gaan met werkbaar werk en kwaliteitsvolle zorg.

Geïnformeerd personeel is via vakbonden in een sterke positie om de dialoog over klimaatadaptatie aan te gaan. De milieubeweging slaat binnenkort weer volop aan het mobiliseren. Misschien is het tijd voor een flinke dosis Witte Woede op de volgende klimaatbetoging?

Marjon Meijer

Marjon Meijer studeerde Cultuurwetenschappen aan de Universiteit van Maastricht en werkt als communicatieprofessional en leerkracht. Voor Reset.Vlaanderen deed ze afgelopen zomer in opdracht van ITUC onderzoek naar klimaatadaptatie in de zorg.

Deze tekst werd eerder gepubliceerd op Mo.be

Hoe klimaatbestendig is ons zorgsysteem?

Hoe is het gesteld met de huidige weerbaarheid van het gezondheidszorgsysteem? Wat vormen de huidige en toekomstige risico's? En welke aanbevelingen voor adaptatiemaatregelen worden naar voren geschoven? In opdracht van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen, en Leefmilieu brachten VITO, Möbius, en Sciensano dit in kaart.

Scan de QR-code en lees een geïntegreerd overzicht van het onderzoek dat VITO, Möbius, en Sciensano enerzijds, en Reset.Vlaanderen anderzijds voerden naar aanleiding van klimaatadaptatie in de zorg.

HOT TOPICS UIT DE ZORG

HOT TOPIC

Het hitteplan

De meeste zorginstellingen en ziekenhuizen hebben ondertussen een hitteplan. Het is een lijst van maatregelen om bij hoogoplopende temperaturen toch kwalitatieve zorg te kunnen bieden. Hoe gaat dat in de praktijk, wat werkt goed en wat zijn de grootste bezorgdheden, vroeg Reset.Vlaanderen aan enkele professionals uit de zorg.

“Warme temperaturen betekent ook meer werk”, zegt Jan Curfs, diensthoofd van WZC Toermalien in Genk en ACOD-afgevaardigde. “Personeel moet meer rondgaan met drinken, met ijsjes, er is mobiele verkoeling nodig, zeker op palliatieve zorgen,...”

Volgens Curfs merk je dat de hitteplannen steeds vaker worden afgekondigd, een vaststelling die wordt gedeeld door Alexander Haesaert, spoedverpleegkundige van het AZ Sint-Jan in Brugge. Alleen al vorige zomer trad het hitteplan in Brugge twee keer in werking.

“Warme temperaturen betekent ook meer werk. Personeel moet meer rondgaan met drinken, met ijsjes, er is mobiele verkoeling nodig, zeker op palliatieve zorgen,...”

- Jan Curfs, diensthoofd van WZC Toermalien in Genk en ACOD-afgevaardigde

Naast voldoende drinken en verfrissing voor de patiënten, neemt AZ Sint-Jan ook enkele therapeutische maatregelen, zoals het veranderen van medicatie om uitdroging te voorkomen. Er zijn ook praktische, ruimtelijke maatregelen, zoals de zonwering naar beneden doen, ramen openzetten, ventilatoren plaatsen, ... Ook worden uurroosters aangepast voor mensen die buiten werken, en zijn er maatregelen om de kleding aan te passen.

AZ Sint-Jan kocht voor het personeel 6000 T-shirts voor als het hitteplan wordt afgekondigd.

Haesaert, ook ACOD-afgevaardigde, merkt wel dat er nog veel vragen leven bij het personeel. Bijvoorbeeld over het bewaren van de medicatie bij kamertemperatuur. “Maar omdat we er zoveel aandacht aan besteden en omdat er gecommuniceerd wordt dat het hitteplan van kracht gaat, wordt het ook beter opgevolgd,” stelt Haesaert vast.

Marjon Meijer

Lees het volledige artikel via de QR code of via <https://reset.vlaanderen/2021/06/17/hot-topic-in-de-zorg-het-hitteplan/>

Hittegolven als beroepsrisico

Onderzoek toont aan dat de impact van hitte op de menselijke gezondheid veel verder gaat dan acute hitte-aandoeningen, zoals potentieel dodelijke hitteberoertes. De huidige verandering in klimaat brengt grote risico's voor de gezondheid met zich mee, in het bijzonder voor werknemers. Het Europees Vakbondsinstituut (ETUI) pleit dan ook voor de volledige maatschappelijke erkenning van deze ontwikkeling als escalerend beroepsrisico. Bovendien is interventie om de impact van hitte op sterfte radicaal te verminderen essentieel voor de bescherming van werknemers.

Een recente studie van ETUI onderzoekt 'de impact van hitte en hittegolven op de gezondheid, veiligheid, en het welzijn van werknemers, en op sociale ongelijkheden.' Scan de QR-code voor een samenvatting.

HOT TOPIC

Het Zorgmodel

Ook de thuiszorg moet zich aanpassen aan het opwarmende klimaat. Dat is belangrijk voor zowel de gezinnen als de werknemers. Ann Demeulemeester probeert met Familiehulp het goede voorbeeld te geven, en pleit tegelijkertijd voor meer integratie in ons zorgmodel, omdat dit de duurzaamheid ten goede zal komen.

Familiehulp helpt met 13.000 werknemers meer dan 90.000 mensen met een zorgbehoefte in Vlaanderen en Brussel, dat is ongeveer de helft van de gezinszorg en -ondersteuning in deze regio's. De organisatie heeft ook nog vijf opleidingscentra, veertig dagverzorgingscentra voor ouderen, elf kinderdagverblijven, elf regiokantoren en vijf ateliers voor Goed Wonen, de organisatie die zorgbehoevende en kwetsbare mensen helpt bij het aanpassen van hun woning.

Het klimaatadaptatieplan van Familiehulp volgt een driesporenbeleid. Een eerste spoor is de situatie bij de mensen thuis, het tweede spoor is de werking van de eigen organisatie, een derde spoor is het meest ambitieuze en dus het moeilijkste, de duurzaamheid van ons zorgmodel zelf verhogen.

Voor de mensen thuis volgt Familiehulp de procedures van de overheid rond de hitteplannen. De verzorgers zorgen dat er in de huizen voldoende verluchting en afkoeling is, kijken of de mensen aangepaste kledij dragen, voorzien voldoende drinken, kijken toe op bederfbare etenswaren, enz. "Ook zelfzorg is belangrijk", benadrukt directeur Ann Demeulemeester, "voldoende drinken, samen een ijsje eten en best geen zwaar werk verrichten."

Ook aan de duurzaamheid van de woningen zelf wordt gedacht. Via de eigen klusjesdienst en de ateliers van Goed Wonen kan Familiehulp aanpassingen aan woningen voorstellen, ook op het vlak van klimaatadaptatie. Dat gaat bijvoorbeeld over dakisolatie of energieverbruik.

"Ook zelfzorg is belangrijk: voldoende drinken, samen een ijsje eten en best geen zwaar werk verrichten."

Duurzaamheid is een van de vijf strategische doelen van Familiehulp. Dat geldt ook voor de eigen organisatie. Zo probeert het verzorgers te laten overschakelen van de auto op de fiets of het openbaar vervoer, al is dat niet altijd makkelijk. En de gebouwen worden zo klimaatneutraal mogelijk gemaakt.

Demeulemeester stond voor Beweging.net mee aan de wieg van TransitieNetwerk Middenveld. Toen ze enkele jaren geleden overstapte naar Familiehulp zag ze hoe moeilijk het soms is om die maatschappelijke innovatie in de praktijk te realiseren. "Ons organisatiemodel in de zorg is niet duurzaam. We werken versnipperd in een ruimtelijk versnipperd Vlaanderen. Wij alleen al rijden 55 tot 60 miljoen kilometer per jaar. Daarom moeten we meer naar een beleid van geïntegreerde zorg en buurtzorg, op basis van samenwerking in buurten. Dat proberen we nu al te doen samen met andere thuiszorgorganisaties. Maar de overheid zal hierin het voortouw moeten nemen."

Lees de volledige blog via
deze QR code

Strijd tegen privatisering zorg is ook klimaatstrijd

Sterke openbare diensten zijn nodig om een rechtvaardige klimaattransitie mogelijk te maken. Daarom is verzet tegen de privatisering van de zorg ook een deel van de klimaatstrijd, zegt Dries Goedertier van de ACOD-studiedienst.

Openbare diensten dragen bij tot grotere sociale gelijkheid. Omdat bijvoorbeeld zorg, openbaar vervoer en onderwijs georganiseerd zijn als openbare diensten, kunnen vooral kleine en gemiddelde verdieners meer van hun beschikbare inkomen overhouden om te besteden aan andere noodzakelijkheden. Openbare diensten dragen zo bij tot meer levenskwaliteit en maatschappelijk welzijn, ook al omdat het gaat om vormen van collectieve consumptie, in plaats van individuele consumptie.

Als we de levenskwaliteit van iedereen willen garanderen binnen de planetaire grenzen, dan zullen openbare diensten daar een centrale plaats in moeten krijgen. Alleen dankzij sterke openbare diensten kunnen we het goede leven mogelijk maken zonder dat onze economie voortdurend moet groeien, stelt economisch antropoloog Jason Hickel.

Maar binnen een kapitalistisch model dat verslaafd is aan groei is dit enorm moeilijk. Commercialisering en privatisering hebben in de zorgsector al veel schade aangericht. Commerciële zorgketens hebben al ruim een kwart van de sector in Vlaanderen in handen. Zij richten zich op winst in plaats van zorg, en onttrekken nu al jaarlijks 93 miljoen euro aan de zorg.

Dat geld, subsidiegeld van de Vlaamse overheid, gaat naar zorgvastgoedfondsen (en hun aandeelhouders), die rusthuizen verhuren aan zorgbedrijven. Zo onttrekt de financiële sector waarde aan de economie en de samenleving.

De Vlaamse regering wil dit systeem nog een duwtje in de rug geven, door mogelijk te maken dat openbare welzijnsverenigingen zoals het Zorgbedrijf Antwerpen hun eigen vennootschappen oprichten. En ze wil die vennootschappen openstellen voor private partners. Zo dringt een winstlogica verder binnen in de sector, een logica die uitbaters van woonzorgcentra dwingt om te besparen op personeel en zorgkwaliteit. Dankzij het verzet van de oppositie is dit decreet nog niet gestemd.

In het belang van de zorg, maar dus ook in het belang van het klimaat, is het belangrijk dit decreet tegen te houden. Alleen met sterke openbare dienstverlening kunnen we de transitie maken naar een sociaal rechtvaardige economie die zorgt draagt voor mens en natuur.

Lees het volledige artikel van Dries Goedertier op onze blog via <https://reset.vlaanderen/nieuws> of via de QR code.

HOT TOPIC

Werkdruk

We zagen dat personeel in sommige zorg-instellingen niet aan beschermingsmaatregelen voor zichzelf toekomt tijdens hittegolven, omdat er te weinig collega's zijn. Hoe staat het met de werkdruk in de zorg?

De zwaarste gevolgen van klimaatverandering op het werk worden verwacht voor de zorgsector en voor hulp- en reddingsdiensten. Niet alleen doen zij fysiek inspannend werk, ook zullen zij direct geconfronteerd worden met de gevolgen van klimaatverandering voor de gezondheid.

In tegenstelling tot personeel van andere openbare diensten, kunnen zorgverleners hun uurroosters niet aanpassen tijdens een hittegolf. Alles wordt alles in het teken gezet van zorg van patiënten en bewoners. Door personeelstekort is voor zelfzorg vaak geen tijd.

8,5% van de Europese beroepsbevolking werkt in de zorg: dat zijn 18,6 miljoen zorgverleners. In de meeste EU-landen hebben zij te kampen met bezuinigingen en personeelstekorten. De coronacrisis heeft duidelijk gemaakt in hoeverre de zorgsector de afgelopen jaren ondergefinancierd is, met een tekort aan personeel, bedden, uitrusting en diagnoseapparatuur op het hoogtepunt van de pandemie. Met de toenemende vergrijzing stijgt de vraag naar zorg alleen maar.

Burn-outs bij het personeel door onhoudbare werkdruk zijn een groot probleem in de zorg. Een studie van Deloitte uit 2017 wees al op de toenemende werklast onder artsen en verpleegkundigen en de negatieve gevolgen voor hun gezondheid.

ACV-afgevaardigde in UZ Gent Marijke Vindevoghel vertelt: "Wij moeten voor zieke mensen zorgen, maar het personeel wordt zelf ziek. Burn-outs stijgen sterk. De werkdruk is te hoog. Ook jonge mensen werken deeltijds omdat ze een voltijdse job niet aankunnen. Je moet mentaal en fysiek volledig fit zijn.

Heb je kleine kindjes of een zieke mama thuis waar je ook voor moet zorgen, dan wordt alles combineren extra moeilijk. En ben je er een tijd uit geweest, dan moet je bijbenen om alle nieuwigheden op te pikken. Het verandert heel snel hier."

"Voor bepaalde medewerkers voelt het aan alsof ze falen, 'ik kan het niet aan', zeggen ze. Maar het is het systeem. Ik vind dat het bedrijf teveel rekent op het individu. Elke verpleegkundige krijgt zijn aantal patiënten waar hij of zij voor moet zorgen. Dat geeft druk. Ik zou een twee-aan-twee systeem veel beter vinden. Dan moet je wel leren samenwerken en kan je complementair zijn om sterktes te delen en ook zwaktes.

"Ik vind dat het bedrijf teveel rekent op het individu. Elke verpleegkundige krijgt zijn aantal patiënten waar hij of zij voor moet zorgen. Dat geeft druk."

Patricia Langoiroux, verpleegkundige in een WZC: "Sinds ik een bijscholing heb gevolgd over burn-outs, staat alles voor mij in het teken van de vraag: hoe kunnen we het werk verbeteren? Vanuit de stad hebben we de werkgroep Welzijn Op het Werk (WOW) opgericht. Op elke openbare dienst in de gemeente zit iemand uit die werkgroep, als antennepunt. We vertrekken vanuit een positieve aanpak. Als er iemand een probleem heeft, wordt daar veel sneller dan vroeger over gesproken en wordt er rap een hand uitgestoken."

Marijke: "De vakbond zorgt voor het personeel. Alle mensen die denken dat de vakbond niet meer nodig is, zouden hier eens een dag moeten meelopen." Door de media-aandacht en sociale druk tijdens de coronacrisis heeft de vakbond in België baremaverhoging voor 85% van de sector en betaalde opleiding voor duizend nieuwe krachten bekomen. Dit zijn welkome maatregelen, zeker nu de druk op zorgpersoneel door klimaatverandering enkel toeneemt.

HOT TOPIC

De rol van de vakbond

Vakbonden hebben een belangrijke rol te spelen in plannen voor klimaatadaptatie. Vlaamse vakbonden kunnen daarbij inspiratie putten uit buitenlandse voorbeelden.

Het is geen toeval dat wereldwijd vakbonden voor verpleegkundigen een leidende rol opnemen in de strijd tegen klimaatontwrichting. Het zijn immers de verpleegkundigen die het eerst en het zwaarst worden geconfronteerd met de gevolgen van de opwarming van de aarde. Sinds de orkaan Sandy in 2012 door de Verenigde Staten en Canada woedde, zijn de vakbonden voor verpleegkundigen daar heel actief in de klimaatbeweging.

Ze kijken daarbij verder dan de eigen sector. De New York State Nurses Association roept energiebedrijven op te stoppen met ontginnen en verbranden van fossiele brandstoffen. Die zorgen niet alleen voor CO₂-uitstoot, maar de verpleegkundigen wijzen ook op ziektes als astma, diabetes en kanker. De vakbond protesteert niet alleen, maar werkt ook aan oplossingen voor schone en democratische energie en werkgelegenheid en gaat partnerschappen aan in de strijd voor klimaatrechtvaardigheid.

“De New York State Nurses Association roept energiebedrijven op te stoppen met ontginnen en verbranden van fossiele brandstoffen. Die zorgen niet alleen voor CO₂-uitstoot, maar de verpleegkundigen wijzen ook op ziektes als astma, diabetes en kanker.”

De Canadian Federation of Nurses Unions roept op om de uitstoot in zowel de zorg als in andere sectoren te verkleinen. Ook pleit de federatie om ziekenhuizen beter voor te bereiden op de gevolgen van klimaatverandering, zoals steeds meer slachtoffers van extremer weer, maar ook de komst van klimaatvluchtelingen.

Ook bij de Vlaamse werknemers in de zorg neemt het bewustzijn over hun rol in de strijd tegen klimaatontwrichting toe. Zorgkundige Ann Baetens van rusthuis De Lisdodde uit Mechelen: “Vanuit de vakbond maak ik er werk van om mijn collega's te sensibiliseren. Ik wil graag dat mijn kleinkinderen ook nog in een mooie wereld kunnen leven.”

Ook op de werkvloer zelf kunnen werknemers en vakbonden voor een verschil zorgen als het gaat om klimaatadaptatie. Dat gaat vaak via het Comité Preventie en Bescherming op het Werk (CPBW), het overlegorgaan voor de bevordering van de veiligheid en het welzijn op het werk. Werknemers kunnen hun directies hier wijzen op mogelijke verbeteringen en kansen, ook op het vlak van klimaat. Ze kunnen bijvoorbeeld aandringen op maatregelen om de eigen CO₂-uitstoot te verminderen.

Lees de volledige blog via de QR code

HOT TOPIC

Omgeving

Dat de natuur een positieve invloed heeft op onze gezondheid, dat wisten de industriëlen in het Londen van de 19de eeuw al. Ze lieten parken en groene ruimtes aanleggen voor hun arbeiders, om het ziekteverzuim tegen te gaan. De industriëlen gingen af op hun buikgevoel, maar sindsdien is er steeds meer wetenschappelijk bewijs voor de positieve correlatie tussen natuur en gezondheid. Hoe gaan onze zorginstellingen daarmee om?

Het effect van de natuur op onze fysieke en mentale gezondheid wordt steeds vaker onderzocht. Dat onderzoek toont aan dat natuur de ervaren stress verlaagt, rust brengt, uitnodigt tot beweging, de creativiteit en de concentratie bevordert, enz. Aan het UZ in Antwerpen werd de leerstoel Zorg en Natuurlijke Leefomgeving opgericht. De resultaten van een eerste onderzoek worden in februari 2022 gepresenteerd.

Maar veel zorginstellingen zijn al bezig met de vergroening van de omgeving. Het UZ Gent heeft een landschapsarchitect aangesteld als omgevingscoördinator voor de geplande nieuwbouw, vertelt Yves Derycke, voorzitter van ACOD UZ Gent. "Daarnaast hebben we ook een werkgroep waar medewerkers zelf hun ideeën voor de nieuwbouw kunnen voorstellen. Dat gaat over aanplanting, energie, waterdoorlating, enzovoort."

Bestaande zorgcentra proberen vaak de link te leggen met natuur in de buurt. Bij AZ Alma in Eeklo werd een biodiverse semi-openbare bewegings- en beleevingsruimte gecreëerd in verbinding met het nabijgelegen Raverschootbos. AZ Groeninge in Kortrijk creëerde een groene ruimte samen met omwonenden en omliggende bedrijven en het AZ Sint-Lucas in Brugge zorgde als eerste in Vlaanderen voor wachtka-

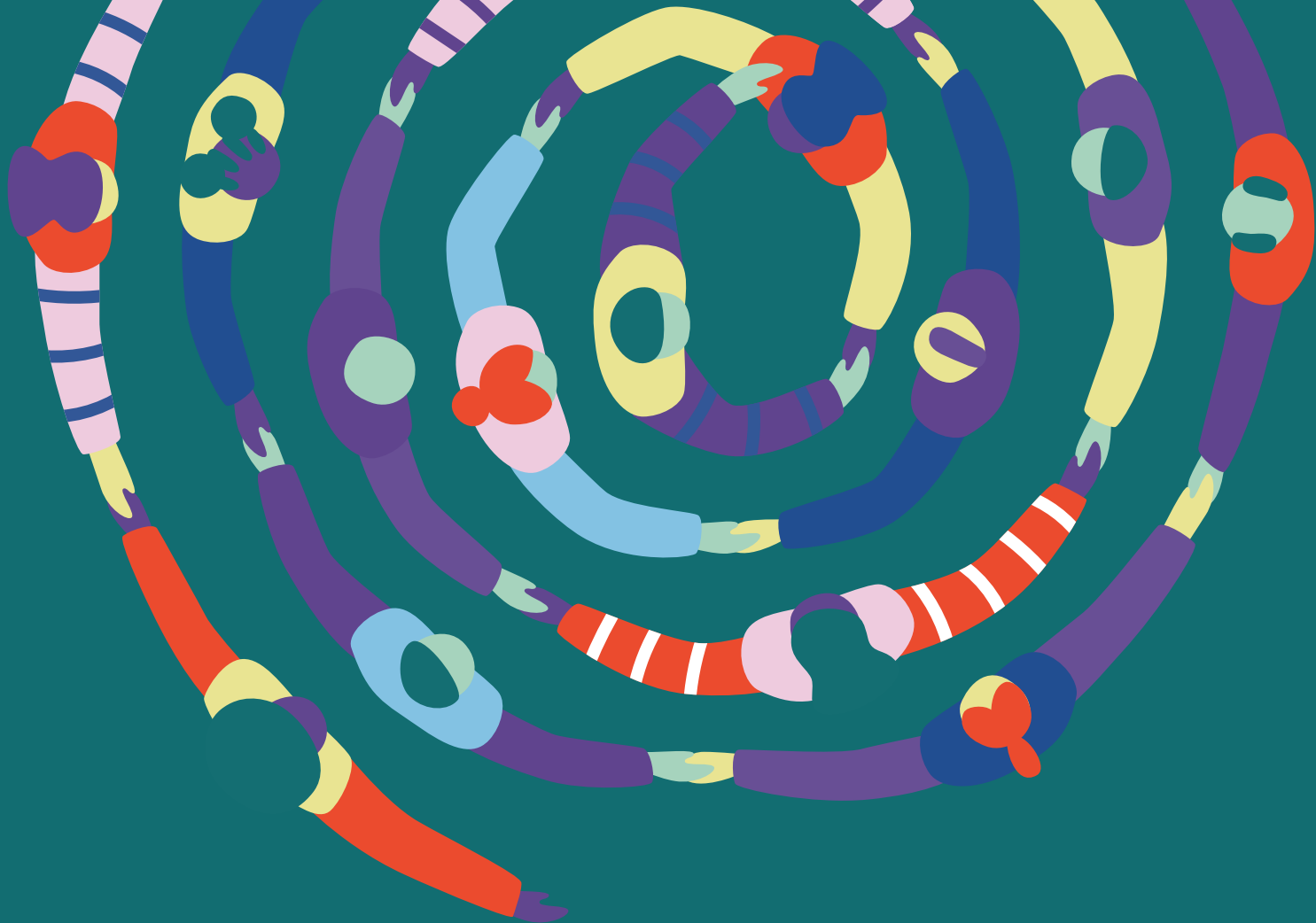
mers in de natuur: wachten gebeurt er niet langer in een steriele witte wachtzaal, maar tijdens een wandeling in het nabijgelegen natuurgebied. Als de patiënt aan de beurt is, wordt die opgebiept.

Veel van die projecten ontstonden binnen het Netwerk Natuur en Gezondheid. Da bestaat uit veertig organisaties die werken aan en ijveren voor meer integratie tussen de domeinen natuur en gezondheid in beleid, onderzoek en praktijk. Benno Geertsma, medewerker Beleid en Educatie bij Natuurpunt en een van de trekkers van het Netwerk, ziet bij de partners veel zin en potentie, maar wijst op het gebrek aan structurele ondersteuning. Op beleidsniveau blijft de link tussen natuur en gezondheid een blinde vlek. "Vroeger was het een tijdlang verplicht om als ziekenhuis kunst aan te kopen. Maar elke instelling mag zijn groen aanleggen zoals ze dat zelf wil. Dat zorgt voor veel kale gazonnetjes, terwijl er zoveel meer mogelijk is."

"Waar het een tijdlang verplicht was om als ziekenhuis een kunstwerk aan te kopen, mag elke instelling zijn groen aanleggen zoals ze zelf wil. Wat resulteert in veel kale gazonnetjes, terwijl er zoveel mogelijk is."

Lees het volledige blogartikel
via deze QR code

3

UIT DE ORGANISATIE

Fit for 55: Kansen en valkuilen op de weg naar een klimaatneutraal Europa

Het was een onvergetelijke zomer. Niet omdat onze voetjes zorgeloos bungelden in het zeewater, maar wel in de modder van overstroomde woonkamers. De ongeziene regenval in België, Nederland en Duitsland, hittegolven en bosbranden in Italië en Griekenland en een duizelingwekkend rapport van het IPCC brachten de toekomst van klimaatontwrichting zorgelijk dichtbij.¹

Op zijn minst, stelde die alarmerende context de Europese Commissie in staat haar klimaatplannen met enige sense of urgency te presenteren. Het Fit for 55 pakket dat ze in juli naar voren schoof, is een breed beleidspakket dat invulling geeft aan de ambitie van een klimaatneutraal Europa tegen 2050. Dat vraagt een drastische omslag van ons woon-, werk- en consumptiegedrag. Terwijl die omslag er in de eerste plaats moet komen om de luchtkwaliteit, de gezondheid en het welzijn van de meest kwetsbaren te beschermen voor de gevolgen van de ecologische crisis, voelen juist zij klimaatbeleid vaak het hardst in hun portemonnee.

“Het Fit for 55 pakket is een breed beleidspakket dat invulling geeft aan de ambitie van een klimaatneutraal Europa tegen 2050.”

Het feit dat net zij ook het minste bijdragen aan vervuiling en klimaatopwarming, maakt van de klimaatcrisis in essentie een sociaal rechtvaardigheidsvraagstuk. Daar komt bij dat klimaatbeleid meerdere verkiezingscycli moet doorstaan om daadwerkelijk haar doel te bereiken, en dat politiek draagvlak dus een absolute voorwaarde is. Klimaatbeleid dat toevoegt aan de nu al politiek ontvlambare, groeiende economische ongelijkheid, ondergraaft zichzelf op de lange termijn.

In het Fit for 55 pakket toont de Europese Commissie zich bewust van dat gegeven. Naast de voorgestelde verstrenging en uitbreiding van emissiehandel om de uitstoot terug te dringen, schuift ze ook een reeks voorstellen naar voren die tegemoet moeten komen aan energie-armoede, werkloosheid en verlies aan mobiliteit bij lage en middeninkomensgroepen. Veel blijft echter nog betwist. Het pakket wordt momenteel nog driftig gewikt, gewogen en onderhandeld in de Brusselse wandelgangen. Welke onderdelen deze koehandel op het hoogste niveau overleven is momenteel nog onduidelijk, maar wel cruciaal. Ook wanneer het pakket eenmaal in voege treedt, valt of staat de sociale rechtvaardigheid ervan bij de manier waarop de nationale overheden, publieke diensten, bedrijven en burgers concreet omgaan met het kader dat Europa schept.

Juist omdat alles nog op losse schroeven staat, is het belangrijk dat de betrokken partijen geïnformeerd en betrokken zijn bij het afkloppen en uitvoeren van dit historisch pakket. Denktank Minerva en Reset.Vlaanderen werken met dat doel aan een onderzoeksproject over de kansen en valkuilen voor sociale rechtvaardigheid in het Fit for 55 pakket.

De studie moet resulteren in een reeks beleidsaanbevelingen en prioriteiten, die voor en door het middenveld naar nationale en Europese beleidsmakers uitgedragen kunnen worden. In een eerste fase van dat traject, biedt deze tekst een inleiding tot Fit for 55, en tot de belangrijkste sociale rechtvaardigheidsvragen die het pakket oproept.

De kern van Fit for 55: emissiehandel en herinvestering

Concreet omvat Fit for 55 acht wetsvoorstellen, waarvan er vijf volledig nieuw zijn, en drie een aanpassing op bestaande wetgeving. Ze hebben een impact op bijna ieder Europees beleidsdomein, van economie en energie tot gebouwen, landgebruik en bebossing.

De kern van het pakket bouwt voort op het systeem van emissiehandel dat al sinds 2005 bestaat. Het richt zich op het terugdringen van vervuilende brandstoffen door een prijskaartje te verbinden aan CO₂ uitstoot. Er wordt een limiet (de zogenaamde 'cap') gesteld op de hoeveelheid CO₂ die uitgestoten mag worden, die vervolgens opgedeeld wordt in uitstootrechten. Die worden verdeeld en geveild over lidstaten en sectoren, die vervolgens ook zelf mogen handelen in de uitstootrechten die ze niet gebruiken. Die handel in uitstootrechten moet op termijn leiden tot stijgende brandstofprijzen, waardoor overheden, bedrijven en burgers aanzetten de overstap te maken naar een duurzamer en groener energieverbruik.

Hoewel het in 2005 in het leven geroepen ETS-systeem zichzelf volgens de Europese leiders bewezen heeft, aangezien er daadwerkelijk een daling van de CO₂-uitstoot vastgesteld werd, werkte het ETS-systeem tot voor kort nauwelijks op die manier. Emissierechten bleven lang spotgoedkoop, omdat de 'cap' onder druk van politieke en economische belangen veel te hoog bleef, en grote vervuilende spelers gratis emissierechten bleven afdwingen.

Het systeem zet wel een prijs op uitstoot, maar de mate waarin dat gebeurt ligt maar deels onder politieke controle. Men kan het spel van vraag en aanbod beïnvloeden door de cap te verlagen of gratis emissierechten uit te faseren. Maar het spel van vraag en aanbod maakt ook dat de grootste aan- en verkopers van emissierechten het machtigst staan. Overheden hebben geen invloed op de mate waarin zij bedreven raken in slim handelen en hun onderhandelingsmacht inzetten om goede deals af te dwingen.

Bovendien kent het systeem hoge transactiekosten, waar investeerders en traders munt uit slaan zonder opbrengst voor de reële, duurzame of sociale economie. Via kapitalisering draagt emissiehandel dus ook bij aan de groeiende economische ongelijkheid. Toch zijn velen ervan overtuigd dat emissiehandel geen perfecte, maar wel de meest haalbare manier is om CO₂ uitstoot terug te dringen. Ondertussen is de handel in emissierechten zo diep verankerd in het financiële en economische systeem, dat het maken van de overstap naar bijvoorbeeld een koolstofbelasting of maximale uitstootnormen voor grote bedrijven niet meer denkbaar lijkt.²

Het ETS systeem dat in 2005 in het leven geroepen werd, omvat rechten voor uitstoot in de energiesector (elektriciteit en verwarming), zware industrie (olie, zware metalen en materialen) en in de commerciële luchtvaart binnen de EU. Fit for 55 stelt voor dat ook maritiem transport onder dat systeem komt, dat gratis emissierechten voor de luchtvaart uitgefaasd worden en dat er een nieuw, op zichzelf staand systeem in emissiehandel komt voor gebouwen en wegtransport. Dat laatste is misschien wel het meest controversieel, vanwege de grote impact op ons huishoudbudget.

Sociale risico's in Fit for 55

Voor we dieper ingaan op sociale rechtvaardigheid in het Fit for 55 pakket, is het belangrijk om de onrechtvaardigheid die de klimaatcrisis kenmerkt te erkennen. CO₂ uitstoot en andere vormen van ecologische verstooring houden rechtstreeks verband met welvaart. Dat geldt voor werelddelen, landen en individuen. Tegelijkertijd heeft de crisis de meest ingrijpende gevolgen in de armste gebieden van de wereld. Ook binnen welvarende landen worden armere burgers vaker blootgesteld aan lucht-, water- en grondvervuiling. Ze zijn over het algemeen slechter verzekerd, hebben minder buffers om onverwachte klimaatschade op te vangen en kunnen ook niet zomaar verhuizen wanneer hun omgeving verandert. Doortastend klimaatbeleid is dus in de eerste plaats nodig om hen te beschermen.

Tegelijkertijd treft klimaatbeleid dat inzet op het veranderen van gedrag via energie- en consumptieprijzen hen het hardst, omdat ze er een groter deel van hun budget aan besteden. Overstappen naar een lager of duurzamer energieverbruik vraagt vaak om een startinvestering, die zichzelf later terugbetaalt. Tot nog toe blijven energiezuinige renovaties en apparatuur, elektrische auto's, zonnepanelen en energie neutrale woningen, ondanks – en soms dankzij

– overheidssubsidies een voorrecht van de beter gestelde sociale klassen, die zo het eerst ontsnappen aan stijgende energierekeningen.³

“Tot nog toe blijven energiezuinige renovaties en apparatuur een voorrecht van de beter gestelde sociale klassen, die zo het eerst ontsnappen aan stijgende energierekeningen.”

De voorstellen uit het Fit for 55 pakket gaan ook onvermijdelijk gepaard met grote verschuivingen op de arbeidsmarkt. Energie-intensieve sectoren zoals de productie en verwerking van staal, glas, chemicaliën, plastic, petroleum, pulp en papier, de productie van auto's en apparatuur voor de fossiele industrie, zullen uitdoven en op den duur verdwijnen. Dat soort industrie is vaak geconcentreerd in gebieden waar de kosten van arbeid – en dus de lonen – reeds laag liggen. Hoewel er in de transitie ook nieuwe werkgelegenheid gecreëerd wordt, is het vooral voor lager geschoolden onduidelijk of en hoe die jobs op elkaar zullen aansluiten.⁴

Fit for 55 stelt voor dat ook maritiem transport onder dat systeem komt, dat gratis emissierechten voor de luchtvaart uitgefaseerd worden en dat er een nieuw, op zichzelf staand systeem in emissiehandel komt voor gebouwen en wegtransport worden opgenomen in het ETS systeem. ©Tom Fisk / Pexels.

De voorstellen uit het Fit for 55 pakket gaan onvermijdelijk gepaard met grote verschuivingen op de arbeidsmarkt. Energie-intensieve sectoren zullen uitdoven en op den duur verdwijnen. ©Loïc Manegarium / Pexels

Compensatiemechanismen in Fit for 55: Het Just Transition Mechanism en het Sociaal Klimaatfonds

'Leaving no one behind' is één van de centrale doelstellingen van Fit for 55. Zoals beschreven, is emissiehandel een beleidsinstrument dat ongelijkheid dreigt te vergroten. Tegelijkertijd is het een systeem dat veel, en steeds meer, geld oplevert, dat via Europese fondsen en nationale begrotingen geïnvesteerd kan worden in de transitie, en in sociale compensatie. Het Just Transition Mechanism en het Sociaal Klimaatfonds zijn de belangrijkste manieren waarop dat gebeurt in de Green Deal. Het Just Transition Mechanism dateert van voor het Fit for 55 pakket, de belangrijkste pijler ervan is een investeringsfonds van zo'n 19 miljard euro⁵, waar lidstaten beroep op kunnen doen om te investeren in de gebieden die economisch dreigen achterblijven in de transitie.

De verdeelsleutel van het fonds houdt vooral rekening met de concentratie van koolstof-intensieve industrie in de lidstaten, met tewerkstelling in de kool- en bruinkoolmijnen en/of zware industrie. Polen, Duitsland, Tsjechië en Bulgarije zijn de grootste ontvangers, terwijl Italië, Spanje, Portugal en Hongarije meer bijdragen dan ze eruit halen.

Belangrijk is, dat het geld bedoeld is om achterblijvende gebieden te doen opbloeien. Die regionale focus is direct ook het grootste kritiekpunt van het JTM. Via grote investeringsprojecten moet het op een indirecte manier beantwoorden aan een impact die vaak vooral op individueel niveau gevoeld zal worden. Hoewel er veel geld gaat naar om- en bijscholing van wie een job verliest, blijft het onduidelijk welke werkgelegenheid er precies in de transitie zal ontstaan, en of vooral lager geschoolde arbeiders een kwaliteitsvol alternatief zullen vinden in de nabijheid van hun vorige job.

Bovendien zijn veel sociale risico's helemaal niet geconcentreerd tot specifieke gebieden. Energiearmoede en verlies aan mobiliteit zal ook bij kwetsbare gezinnen in welvarende regio's gevoeld worden. Het Sociaal Klimaatfonds richt zich wel op die problematiek. Ongeveer de helft van de opbrengsten uit het nieuwe ETS-systeem zouden in dit fonds moeten belanden, waarvan 25% rechtstreeks en 25% via de opbrengsten die de lidstaten eruit halen. Naar huidige schatting zou dat zo'n 72,2 miljard moeten zijn, die de lidstaten zouden moeten verdubbelen tot

144,4 miljard door ook een deel van de opbrengsten die zij uit de bijkomende ETS-veilingen af te dragen aan het fonds. Ook zou er uit de meerjarenbegroting van de EU toegelegd moeten worden in het Sociaal Klimaatfonds.

Opnieuw wordt het geld op basis van een verdeelsleutel die rekening houdt met solidariteit herverdeeld over de lidstaten. Zo wordt armoede onder de bevolking, en afhankelijkheid van auto's onder bevolking die op het platteland woont, meegenomen. Volgens die berekening zou Polen (12,7 miljard) de grootste ontvanger worden van het fonds, gevolgd door Frankrijk (8 miljard) en Spanje (7,6 miljard).

Het geld moet door de nationale regeringen gebruikt worden om projecten en financieringsmechanismen op te zetten die de meest kwetsbare gezinnen en kleine bedrijven ondersteunen, met name in het waarborgen van hun toegang tot energie, verwarming en mobiliteit.

Een greep uit de voorstellen die de Commissie daartoe doet: subsidies en fiscale incentives voor renovaties, renovatiekosten aftrekbaar maken van huur, het stimuleren van de aanschaf van energiezuinige wagens en fietsen, openbaar vervoer gratis of aan een verlaagd tarief toegankelijk stellen en het uitbreiden van openbaar vervoer naar afgelegen, moeilijk bereikbare gebieden. Maar voor veel van die voorstellen geldt, dat de prioriteiten en de precieze uitvoering cruciaal zijn voor de mate waarin ze daadwerkelijk compenseren voor de sociale kosten van het nieuwe ETS-systeem.

Voor de laagste sociale klassen is het bijvoorbeeld belangrijk dat renovatiesubsidies uitgekeerd worden vóórdat de investeringskost gedaan wordt, of dat ze zelfs zonder tussenkomst naar de aannemer gaan. Dergelijke voorstellen staan wel degelijk in Fit for 55, maar het is niet gegeven dat de lidstaten ze ook precies zo zullen uitdragen. Van investeringen in het openbaar vervoer weten we dat ze over het algemeen ten goede komen van de allerlaagste inkomensklassen, die geen eigen vervoersmiddel hebben.

“Voor de laagste sociale klassen is het belangrijk dat renovatiesubsidies uitgekeerd worden vóórdat de investeringskost gedaan wordt.”

Maar ook daarvoor is het belangrijk dat beter, efficiënter en duurzamer openbaar vervoer niet samengaat met prijsverhogingen, of met optimaliseringen van het netwerk die neerkomen op het sluiten van stations in afgelegen gebieden. Juist voor de kwetsbaarste burgers, geven de kleinste details de doorslag in het wel of niet aan boord blijven in de transitie. Het is daarom van groot belang dat lokale en nationale overheden zich verdiepen in die details, in dialoog treden met het middenveld en de groepen waarvoor het Sociaal Klimaatfonds bedoeld is, en hen nauw betrekken bij de uitvoering ervan.

Interessant is tenslotte ook, dat de Commissie aangeeft dat het fonds ook gebruikt kan worden om directe inkomenssteun te voorzien. Hoewel ook hier nog weinig duidelijk is over de precieze vorm en uitkering van dat soort steun, lijkt de Europese Unie daarmee een eerste stap richting het organiseren van sociale zekerheid op het individuele niveau te zetten.

Sociale rechtvaardigheid is de sleutel van succesvol klimaatbeleid

Zonder sociale rechtvaardigheid is klimaatbeleid gedoemd om te falen. Het sneuvelen van de Franse koolstoftaks naar aanleiding van de gele hesjesbeweging wordt soms aangehaald als een voorbode op de reactie die de Europese Green Deal zal ontlokken.

Het is belangrijk dat beter, efficiënter en duurzamer openbaar vervoer niet samengaat met prijsverhogingen, of met optimaliseringen van het netwerk die neerkomen op het sluiten van stations in afgelegen gebieden. ©Justin Hamilton / Pexels.

In het Fit for 55 pakket toont de Europese Commissie meer dan voldoende bewustzijn van die spanning. Met de compensatiemechanismen die naar voren geschoven worden, betreedt de Europese Unie nieuw gebied op het terrein van sociale herverdeling. Dat is het duidelijkst in de herverdeling van middelen van de rijkste lidstaten en gebieden, naar economieën en gebieden die achter dreigen te blijven in de transitie. Met het Sociaal Klimaatfonds wordt er echter ook een gedegen poging gedaan tegemoet te komen aan energie-armoede en verlies aan mobiliteit in de transitie.

Vanuit die optiek heeft het Fit for 55 pakket, zoals het nu voorligt, kans van slagen. Als de opbrengsten van emissiehandel daadwerkelijk ingezet worden om de kwetsbaarsten als eersten richting duurzame samenleving te loodsen, is dat een goede zaak. Maar die conclusie omvat een hoop belangrijke, onzekere factoren.

“Als de opbrengsten van emissiehandel daadwerkelijk ingezet worden om de kwetsbaarsten als eersten richting duurzame samenleving te loodsen, is dat een goede zaak.”

Allereerst is de kans zeer klein dat het pakket zoals het nu voorligt in haar volledigheid goedgekeurd zal worden door de nationale regeringen in de Raad en door het Europees Parlement. Zowel vóór als achter de schermen kunnen we een historische koehandel verwachten over de grote en kleine elementen van het pakket. Vooral de lidstaten die netto het meest bijdragen aan de operatie, zullen hun hakken in het zand zetten en op zijn minst proberen iets 'terug te krijgen' voor hun inzet. Al is het om niet in eigen land geframed te worden door Eurosceptici.

Ten tweede ligt het concreet plannen en uitvoeren van de compensatiemechanismen die Fit for 55 omkadert in grote mate bij nationale en regionale overheden. En zelfs zij zullen in veel gevallen slechts centen verdelen tussen publieke, private en publiek-private actoren die de plannen daadwerkelijk zullen verwezenlijken. In het verleden hebben Europese projectsubsidies vaak geleid tot verschuivingen van overheidsinvesteringen van de publieke sector, naar publiek-private samenwerkingen of de private sector. In dat geval dreigen publieke subsidies uiteindelijk vooral in dienst gesteld te worden van private winsten.⁶ Terwijl Fit for 55 vooral aandacht besteedt aan inhoudelijke doelstellingen, is ook het evenwicht tussen private, publieke en publiek-private actoren als ontvangers van projectsubsidies belangrijk voor sociale rechtvaardigheid.

Het is belangrijk de aandacht voor sociale rechtvaardigheid in het Fit for 55 pakket te verwelkomen, en te benadrukken dat de compensatie mechanismen niet mogen sneuvelen in het onderhandelingsproces of in de uitvoering. Tegelijkertijd reikt de kern van het pakket, het emissiehandelsstelsel, geen structureel antwoord op de klimaatcrisis of de ongelijkheidscrisis. Beide uitdagingen lijken te vragen om een veel grondiger hervorming van het economische stelsel, waarbij het bestrijden van de fundamentele onrechtvaardigheid in beide crises centraal staat.

Het Just Transition Mechanism en het Sociaal Klimaatfonds komen tegemoet aan bijwerkingen van dat stelsel, maar zijn ook niet meer dan dat: compensatiemechanismen. Het debat over meer fundamentele hervormingen blijft daarnaast belangrijk.

Louise Hoon, wetenschappelijk medewerker
Denktank Minerva. ©Theo Beck

UIT DE ORGANISATIE

‘De Nieuwe Samenzweeiders’ brengt werknemers samen rond duurzaamheid

Tom Stevens werkt als projectmedewerker bij Reset.Vlaanderen. Hij zet er onder meer zijn schouders onder het begeleidingstraject ‘De Nieuwe Samenzweeiders’.

De Nieuwe Samenzweeiders wordt gerealiseerd met financiële steun van:

Wat is jouw rol binnen Reset.Vlaanderen?

“Als projectmedewerker geef ik onder meer vorm aan begeleidings- en vormingstrajecten. We richten ons daarbij vooral op werknemers, maar ook steeds meer op andere doelgroepen. We trachten groepen in de samenleving te betrekken die anders niet betrokken worden in de transitie. We ondersteunen die mensen en helpen een antwoord te bieden op de vragen, noden en behoeften waar zij dagelijks mee geconfronteerd worden. Als we merken dat er op bepaalde thema's meer moet ingezet worden, dan gaan we daarmee aan de slag”.

Wat beogen jullie met de begeleidingstrajecten te bereiken? Wat is de visie van de projectwerking?

“Enerzijds is ons doel natuurlijk het ondersteunen van de einddoelgroep, personen die nog te weinig betrokken worden in de transitie. Anderzijds ontwikkelen we projecten en methodieken om te kijken wat werkt bij onze doelgroepen. Succesvolle methodieken

Tijdens het bootcamp van 'De Nieuwe Samenzweerd' worden werknemers begeleid om actie te ondernemen rond duurzaamheid op hun werkplek.

en kennis, zoals in het begeleidingstraject 'De Nieuwe Samenzweerd', willen we aanbieden aan onze partnerorganisaties, maar ook daarbuiten. We onderzoeken ook hoe we die opgedane kennis vanuit Reset.Vlaanderen zelf meer kunnen ontwikkelen, om zo een aanbod te hebben van kennis en succesvolle methodieken."

"We proberen bij het opdoen van kennis ook onze partnerorganisaties te helpen. Zo werken we in het project 'werknemers voor een circulaire economie' (zie p.x) samen met zowel nationale als internationale vakbonden en vakbondsfederaties. We willen de professionele medewerkers bij de vakbond die nauw contact hebben met de werknemers op de werkvloer, zoals secretarissen, medewerkers van de studiedienst, materiaal leveren waarmee ze circulaire economie en een eerlijke transitie meer ingang kunnen laten vinden op de werkvloer".

Kan je ons iets meer vertellen over 'De Nieuwe Samenzweerd'?

"In de afgelopen jaren faciliteerde Reset.Vlaanderen al enkele trajecten van 'De Nieuwe Samenzweerd'. Werknemers van verschillende organisaties en bedrijven zijn er op die manier in geslaagd actie te ondernemen rond duurzaamheid op de werkvloer. We ontwikkelden hiervoor een methodiek samen met onderzoekers van de opleiding Netwerkeconomie (Howest). Die opgedane kennis gebruiken we in een huidig traject waarbij we samenwerken met ACV en de vakbondscentrale ABVV Metaal. We ondersteunen militanten en vakbondsafgevaardigden die interesse hebben in thema's als duurzaamheid en circulaire economie. We zetten hen aan tot actie rond die thema's op de werkvloer".

"Bij die militanten liggen veel kansen. Door actie te ondernemen en medestanders in de organisatie te vinden, kunnen de militanten mee druk zetten binnen hun bedrijf of organisatie".

Zie je ook bepaalde uitdagingen in het traject van 'De Nieuwe Samenzweerd'?

"Absoluut. we merken in onze trajecten wel dat het voor deelnemers niet altijd evident is actie te ondernemen, ondanks hun interesse in thema's zoals duurzaamheid of circulaire economie. Vaak komt de actie on-top-of-the-job. Daarom proberen wij als organisator de deelnemer ook wat te helpen en te ondersteunen. Daarnaast is het ook voor ons als facilitator spannend. In vorige trajecten begeleidde we vooral bedienden. Zijn de methodieken gemakkelijk te vertalen naar de doelgroep van arbeiders? We weten het niet. Het is interessant om te zien of dat werkt".

Wat hoop je met deze projecten te bereiken?

"Ik hoop vooral dat we erin slagen om het debat rond klimaatverandering meer te laten leven. Dat er meer ondersteuning wordt gegeven aan mensen die vragen, noden en bezorgdheden hebben. En daar kunnen we met 'De Nieuwe Samenzweerd' en andere projecten zeker een deel toe bijdragen. Toch kunnen we dat niet alleen, vandaar is het voor mij ook wel een oproep naar andere partners binnen het netwerk van Reset.Vlaanderen om daar samen mee aan de slag te gaan.

"Ik hoop dat we erin slagen om het debat rond klimaatverandering meer te laten leven. Dat er meer ondersteuning wordt gegeven aan mensen die vragen, noden en bezorgdheden hebben. En daar kunnen we met 'De Nieuwe Samenzweerd' en andere projecten zeker een deel toe bijdragen."

Persoonlijk hoop ik nog veel bij te leren. Ik vind het enorm interessant om te zoeken welke methodieken werken bij bepaalde doelgroepen, en meer kennis op te doen. Een enorme motivatie voor mij is het samenwerken met die deelnemers in onze begeleidingstrajecten, die allemaal boeiende verhalen meebrengen. Het is fantastisch om die deelnemers te zien evolueren, en wij evolueren mee. Want elk traject levert voor ons nieuwe inzichten op en dat maakt het echt interessant".

Vakbonden trekken in heel Europa de kar van de groene industriële revolutie

De komende drie decennia staat de industrie in heel Europa voor een grote uitdaging: hoe maken we de sprong naar een klimaatneutrale en circulaire toekomst? Meer dan een technologische omwenteling wordt het een sociaal en maatschappelijk verhaal.

De afgelopen maanden voerden Bond Beter Leefmilieu en Reset.Vlaanderen gesprekken met vakbonden in heel Europa. Daaruit blijkt dat men in andere Europese landen aan de slag gaat met de transitie. Elk verhaal is verschillend, maar toch is er een rode draad: wanneer vakbonden hun leden sensibiliseren en expertise opbouwen rond de industriële transitie, dan vergroot het draagvlak merkbaar. Soms kunnen vakbonden dan wegen op beslissingen van overheden en bedrijven.

De Nederlandse vakbond FNV Metaal bij het staalbedrijf Tata Steel in IJmuiden kwam in mei 2021 op de proppen met een eigen “Plan Groen Staal”. Het uiteindelijke doel van dat plan: door versneld te investeren in de groene “waterstofroute” wordt het bedrijf toekomstbestendig en dat biedt de beste garanties om de jobs op termijn in Nederland te houden. De vakbond leverde hiermee een heel eigen bijdrage aan het debat rond de toekomst van de fabriek en kon wegen op het resultaat. Intussen heeft Tata Steel bekendgemaakt dat het bedrijf vol gaat inzetten op de “waterstofroute”.

“Wanneer vakbonden hun leden sensibiliseren en expertise opbouwen rond de industriële transitie, dan vergroot het draagvlak merkbaar, en kunnen ze soms zelfs wegen op beslissingen van overheden en bedrijven.”

Ondanks een recent aangescherpte klimaatwet met als doelstelling klimaatneutraliteit in 2045, heeft de Duitse overheid nog geen concrete plannen om de ambitieuze klimaatdoelen in de praktijk om te zetten. Werknemers uit de metaalsector (bij IG Metall) en uit de chemie (IG BCE) zien dat er veel beweegt, maar hebben vaak weinig inzicht in de problematiek. Dat alles zorgt vaak voor angst en onzekerheid over wat gaat komen.

Wanneer bedrijven zélf met een ambitieuze toekomstvisie op de proppen komen, dan kantelt de stemming: de ambitie om een voortrekker van de circulaire economie te worden, zorgt er in dat geval voor dat werknemers warm gemaakt worden voor een grondige transformatie van het bedrijf.

De Nederlandse vakbond FNV Metaal bij het staalbedrijf Tata Steel in IJmuiden kwam in het voorjaar op de proppen met een eigen "Plan Groen Staal". De bottomline van dat plan: door versneld te investeren in de groene "waterstofroute" wordt het bedrijf toekomstbestendig, en dat biedt de beste garanties om de jobs op termijn in Nederland te houden.

In Frankrijk werden er de afgelopen jaren lessen getrokken uit de erfenis van de "gilets jaunes", waardoor het thema "transition juste" hoog op de politieke agenda is komen te staan. Vakbond CFDT staat erop om vakbondsmedewerkers actief op te leiden in de klimaattransitie, publiceert eigen transitieplannen per sector, en motiveert werknemers om het thema "duurzame ontwikkeling" (inclusief klimaat) binnen de bedrijven op de agenda te brengen.

Ook werden de vakbonden nauw betrokken bij de 'Conseil National de l'Industrie', waarin behalve covid-relanceplannen ook heel wat maatregelen voor de decarbonisatie van de industrie besproken werden.

Oostenrijk heeft zich tot doel gesteld om tegen 2040 klimaatneutraal te worden, dus er zit nog wat meer druk op de ketel dan in de meeste Europese landen. De conservatieve en de groene partijen zitten samen in de regering, maar lijken de vakbonden helaas nauwelijks bij de klimaatplannen te betrekken: de langetermijnplannen die nu op tafel komen, lijken vooral geschreven door de ondernemingen.

Op vakbondsconferenties wordt veel ruimte gemaakt voor het luik milieu en klimaat, al blijft het moeilijk om visies van congresstukken tot in de ondernemingsraden te laten doorwerken, zo vertelde een vertegenwoordiger van vakbond GPA. Wel beseft men het belang van goed geïnformeerde werknemers, zodat vakbonden vlot mee kunnen discussiëren en onderhandelen over het thema.

Bij het Noorse Industri Energi is de discussie over de klimaattransitie levendig maar gepolariseerd, en dat vertaalt zich in het vakbondswerk. In Noorwegen wordt het nationale pensioenfonds bijna volledig gespijst uit geld van de olie- en gasindustrie. De vakbonden zijn zelf geen vragende partij om de olievelden te sluiten, maar willen wel verantwoordelijkheid opnemen om de vooropgestelde klimaatdoelstellingen te behalen door in te zetten op nieuwe industrieën en op nieuwe technologieën.

Zweden boekte deze zomer dan weer een grote doorbraak in de vergroening van zijn industrie: de allereerste productie van staal op basis van groene waterstof bij het bedrijf SSAB. Ondanks de hoera-stemming hierover, loopt de industriële transitie in de praktijk redelijk moeilijk, aldus een vertegenwoordiger van vakbond LO. Eens de innovatie een feit is, kan de angst voor verandering plots totaal omslaan, zoals gebeurde bij SSAB. De Zweedse vakbond zet zich in om een toekomstperspectief te schetsen, en om mensen bewust te maken van het feit dat verandering noodzakelijk is. Op termijn kunnen de rollen zelfs omdraaien: het zijn dan de achterblijvers bij de transitie die voor de toekomst moeten vrezén. Al decennia lang hebben ze als vakbond de houding om structurele veranderingen te omarmen, en er is in Zweden een breed vertrouwen aanwezig dat de overheid je gaat helpen om een nieuwe job te vinden, als je je oude verliest.

Opvallend optimistisch over de groene toekomst zijn tenslotte de Deense vakbonden. In het land lijkt er een brede consensus te bestaan dat het een troef is om een voorloper te zijn in de groene transitie, om zo nadien de opgedane kennis te exporteren. De groene transitie is er nu al een succesverhaal: Deense bedrijven als Ørsted gaan vandaag overal ter wereld windmolens installeren. De ingenieursvakbond is ervan overtuigd dat zij de skills hebben om de circulaire economie vooruit te brengen. Vakbond 3F stelt dan weer onomwonden dat het doel van de vakbond niet zozeer bescherming van de bestaande jobs is, maar wel werkzekerheid op lange termijn en een goede loopbaan voor de leden. Het gaat dus uitdrukkelijk ook om de jobs van morgen, om de vaardigheden die de werknemers voor de toekomst moeten ontwikkelen. Voor de gas- en oliesector lijkt er brede overeenstemming te bestaan dat er eerst een toekomstplan moet klaarliggen, vooraleer te spreken over sluiting. Het is net dankzij hun lange en goede traditie met sociale dialoog dat ze er in Denemarken in slagen om te innoveren. Wanneer bedrijven hun werknemers ten volle betrekken bij de groene transitie, worden ze de beste ambassadeurs van de transitie. Vakbond 3F richtte een eigen groene denktank op, waarin naast vakbondsvertegenwoordigers ook vertegenwoordigers van bedrijven en academische instellingen zetelen.

Zweden boekte deze zomer een grote doorbraak in de vergroening van zijn industrie: de allereerste productie van staal op basis van groene waterstof bij het bedrijf SSAB.

En in Vlaanderen? Bond Beter Leefmilieu gaat samenwerken met Reset.Vlaanderen, met de Europese vakbondskoepel IndustriAll en met de Vlaamse vakbonden ABVV en ACV om kennis op te doen rond de industriële transitie. In het najaar van 2021 en het voorjaar van 2022 vinden rondetafels en expertenworkshops plaats. De keuzes in de industrie hebben niet alleen een belangrijke impact op de uitstoot van broeikasgassen, maar ook op de jobs van de mensen in de betrokken sectoren. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de transitie de belangen van de werknemers ten goede komt, op korte en op lange termijn? En hoe kunnen vakbonden vanuit hun dagelijkse praktijk bijdragen aan een rechtvaardige transitie?

Jeroen Fonteyn, projectmanager circulaire economie en industrie bij Bond Beter Leefmilieu

Een versie van dit artikel verscheen eerder op de website van Bond Beter Leefmilieu

Energiek Borgerhout

In het verhaal van eerlijke transitie staat het thema 'wonen' onmiskenbaar op de agenda. Reset. Vlaanderen stelt het meer nadrukkelijk betrekken van groepen die momenteel weinig of niet betrokken worden in de transitie in de schijnwerpers. Zo capteren we onder meer de noden en behoeften die er zijn op het vlak van energie of huisvesting. Samen met energiecoöperatie ZuidtrAnt en buurthuis Zermatt gaan we rond deze thema's aan de slag in de Antwerpse wijken. Een gesprek met Stef Lauwers, die zich inzet bij Zermatt - De Drie Pleintjes.

In het project 'Zon Voor Iedereen', gerealiseerd met steun van het Klimaatfonds van de Stad Antwerpen, onderneemt Reset.Vlaanderen samen met energiecoöperatie ZuidtrAnt en buurthuis Zermatt - De Drie Pleintjes (Borgerhout) actie. Op het dak van het buurthuis worden zonnepanelen geplaatst. In de komende maanden krijgen Antwerpenaren de kans om via het systeem van derdepartijfinanciering te investeren in de zonnepanelen. Zo worden ze ook mede-eigenaar van de lokaal opgewekte groene energie. Reset.Vlaanderen gaat verder met het buurthuis aan de slag om vragen en behoeften van wijkbewoners te capteren, en samen op zoek te gaan naar antwoorden.

Buurthuis Zermatt als verbindende factor

"We brengen mensen samen, en faciliteren bepaalde activiteiten" steekt Stef van wal. "Zo kan je er elke voormiddag gratis thee en koffie komen drinken, tijdens een gezellige babbel met de andere buurt-

bewoners. We organiseren ook buurtmaaltijden, of huiswerkbegeleiding voor de jongeren en kinderen. Daarnaast zijn er ook naaiateliers, georganiseerd door vrouwen uit onze buurt. Kortom, met het buurthuis proberen we zoveel mogelijk bevolkingsgroepen in onze wijken te bereiken".

Het samenbrengen van diverse culturen en mensen is ook net wat Reset.Vlaanderen met dit project beoogt. Reset.Vlaanderen zet samen met buurthuis Zermatt de schouders onder een traject binnen 'Zon Voor Iedereen' waarbij we op zoek gaan naar de noden en behoeften rond energie in de wijken rond Zermatt. We houden de vinger aan de pols en spelen in op de vragen die er zijn. Merken we dat er heel wat speelt rond thema's zoals energiegeletterdheid of energie-armoede? Dan gaan we aan de slag om de bewoners te helpen met deze uitdagingen aan de slag te gaan. In het traject waar we buurtbewoners samenbrengen zetten we ook in op energiebesparing en de mogelijkheden die er zijn. Zo maken we de koppeling met de zonnepanelen, waarvoor buurtbewoners uitgenodigd worden te investeren en zo mede-eigenaar te worden.

Stef ziet in het project 'Zon Voor Iedereen' ook enorme kansen voor Zermatt. Stef: "In de eerste plaats voor ons gebouw: we willen het buurthuis zo laagdrempelig mogelijk houden, en voor een goedkope prijs ter beschikking stellen aan de buurt. Zo kan iedereen gebruik maken van de faciliteiten die wij aanbieden. Daarbij is energieverbruik voor ons een speerpunt om dit mogelijk te maken".

Een unieke kans voor het buurthuis

Het traject met de buurtbewoners in het project ziet Stef als een zegen voor het buurthuis. Stef: “kennis delen rond energie en klimaat aan de mensen in de buurt is echt een must. Er zijn ongetwijfeld veel buurtbewoners die vragen hebben rond die thema’s, maar misschien niet goed weten waar ze ermee terecht kunnen. Samen met die mensen aan de slag gaan, hun noden en behoeften aanpakken is echt een goed idee”.

“We willen het buurthuis zo laagdrempelig mogelijk houden, en voor een goedkope prijs ter beschikking stellen aan de buurt. Zo kan iedereen gebruik maken van de faciliteiten die wij aanbieden. Daarbij is energieverbruik voor ons een speerpunt om dit mogelijk te maken”

Samen met enkele andere organisaties die in de buurt actief zijn, zoals SAAMO, organiseert Reset.Vlaanderen in de komende maanden dan ook enkele sessies in

het buurthuis waarbij zoveel mogelijk buurtbewoners betrokken zullen worden. Energiecoöperatie ZuidtrAnt plaatst de zonnepanelen en betreft de buurt in het mede-eigenaarschap. Stef: “In de buurt zijn er ongetwijfeld ook veel mensen met vragen over zonnepanelen. Ze vragen zich af wat ze zelf kunnen doen of wat de mogelijkheden zijn voor hen. Als we daar een rol in kunnen spelen door zelf zonnepanelen te plaatsen en te helpen mensen te informeren dan is dat een unieke kans”.

Reset.Vlaanderen zoekt zonne-energie

Reset.Vlaanderen is bij het project ‘Zon Voor Iedereen’ met ZuidtrAnt niet aan haar proefstuk toe in het samenwerken met energiecoöperaties. Bij Bedrijvencentrum De Punt in Gentbrugge werden in de afgelopen jaren zonnepanelen geplaatst waarin de bewoners en werknemers mee konden investeren. De zonnepanelen werden er geplaatst door Energent. Reset.Vlaanderen startte er een energietraject, waarbij werknemers in het Bedrijvencentrum door middel van kleine acties hun organisatie motiveerden energie te besparen.

Tom Stevens en Anne Marie Correia Vandenbroucke, Reset.Vlaanderen

UIT HET NETWERK

UIT HET NETWERK

Interview Kiki Berkers (11.11.11)

COP26, de meest recente klimaatop in Glasgow, was voor velen een teleurstelling. Simon Kofe, de minister van Buitenlandse zaken van de eilandstaat Tuvalu maakte dit pijnlijk duidelijk: vanuit de zee sprak hij de klimaatop toe, om duidelijk te maken dat het eiland aan het zinken is. Wij gingen in gesprek met Kiki Berkers, beleidsmedewerker klimaat en natuurlijke rijkdommen bij 11.11.11, over klimaatadaptatie in het zuiden: “We zeggen te vaak dat we de toekomst moeten redden, maar neen, de gevolgen van de klimaatcrisis zijn al lang voelbaar in de klimaatkwetsbare landen. We kunnen veel leren van de adaptatiestrategieën in klimaatkwetsbare landen, maar werken ze nu vooral nog tegen.”

Door de nijpende dreiging van de klimaatcrisis krijgt klimaatadaptatie, en de financiering daarvan, meer en meer aandacht. Naast mitigatie, die dient om een halt toe te roepen aan de klimaatcrisis, zal adaptatie meer de effecten van de klimaatcrisis aanpakken. Deze effecten zijn tweeledig. Enerzijds heb je de heel voorspelbare, tastbare gevolgen - zoals bosbranden en overstromingen. Anderzijds zijn er de meer langzame gevolgen - bijvoorbeeld bodemdegradatie en droogte. De samenleving moet zich daarop voorbereiden en aanpassen. Dat is adaptatie.

Kiki, waar ben jij op dit moment vooral mee bezig?

“Adaptatie, en de financiering hiervoor, is een erg belangrijk thema voor ons. Mitigatie blijft belangrijk om de 1,5°C doelstelling te halen. Maar als lage-inkomenslanden hun adaptatieplannen willen kunnen uitwerken hebben ze daar ook de financiële middelen voor nodig. Dit moet je zien als een compensatie van de historische uitstoters en rijke landen, in een context van alsmaar erger wordende klimaatrampen.”

Hete hangijzers: financiering en adaptatie

Op de klimaatop, waar jij net vandaan komt, is veel gezegd over financiering voor klimaatadaptatie. In theorie zou de financiering voor klimaatadaptatie verdubbeld worden. De kritiek luidde echter dat er veel vooruitgang in procedures was, maar niet in middelen. Hoe heb jij dit ervaren?

“We zijn COP26 ingegaan met twee hete hangijzers: financiering en adaptatie. Je hebt enerzijds de belofte 100 miljard euro per jaar aan klimaatfinanciering die nog altijd niet gerealiseerd is.

Naast deze enorme financieringskloof, zien we geen ambitieuze klimaatplannen van de rijke landen, waardoor de uitstoot niet daalt en de klimaatopwarming steeds erger wordt. Niet alleen de hoeveelheid financiering, ook de kwaliteit ervan is van belang. Is het publiek of privaat geld? Bij private financiering gaat de aandacht meer naar mitigatie (zoals grote energieprojecten), want hier valt geld te halen, terwijl adaptatie financieel minder interessant is. Wordt het uitgegeven in de vorm van leningen of subsidies? Bij leningen moeten landen met al enorme schuldenbergen dus rente betalen aan de rijke landen die de klimaatcrisis dus hebben veroorzaakt.

Anderzijds is er een onevenwicht tussen mitigatie en adaptatie. In Glasgow spraken de rijke landen wel af hun financiering voor klimaatadaptatie te verdubbelen, maar wij eisten een 50-50 verdeling waar 50% naar adaptatie gaat en 50% naar mitigatie. Met een verdubbeling kom je eigenlijk nog niet aan de verdeling die nu nodig is. Experts schatten dat er tegen 2025 een budget voor adaptatie zal zijn van 40 miljard dollar per jaar, wat niet voldoende zal zijn om aan de groeiende nood te voldoen.”

Er dient dus duidelijk meer ingezet te worden op (de financiering van) adaptatie, maar dat gebeurt volgens jou vandaag de dag niet altijd op de juiste manier?

“Je hebt het paradigma, en de internationale politiek. We leggen landen op hoe ze zich moeten ‘ontwikkelen’. Naar onze standaard, wat een heel Westers concept van welzijn en welvaart impliceert. Hetzelfde zie je bij adaptatie. We leggen andere landen op hoe zich moeten aanpassen aan de klimaatcrisis. De nationale of lokale kennis voor adaptatie is er echter vaak wel, maar wanneer je de internationale financiering volgt, sluipst daar toch vaak een Westerse visie op adaptatie in, en vaak gericht op groei. We zien ‘onze’ technologie en wetenschap als enige mogelijke oplossing, maar dat is natuurlijk niet zo. Dat is ook een kwestie van macht in adaptatieparadigma’s.

“We leggen lage-inkomenslanden op hoe ze zich moeten ontwikkelen. Naar onze standaard, maar dat impliceert een heel Westers concept van welzijn en welvaart. Hetzelfde zie je bij adaptatie.”

Daarbovenop is het politiek-economisch plaatje erg belangrijk. Adaptatieplannen botsen erg vaak met een economisch model dat gebaseerd is op het aantrekken van investeringen in sectoren – zoals petroleum, olie, en mijnbouw. Dit ondermijnt dus enorm een coherent klimaatbeleid. Rijke landen en private actoren investeren hierin omdat het geld opbrengt, terwijl overheden in lage inkomenslanden ‘in een politieke economie zitten waar hun rol beperkt blijft tot grondstoffenleverancier. Hoewel dit wel een bron van inkomsten oplevert, komen deze inkomsten niet bij de lokale bevolking terecht, en worden niet gebruikt voor lokale adaptatiestrategieën.

Wat is het belang van internationale solidariteit voor adaptatie?

“Op vlak van adaptatie is economische rechtvaardigheid noodzakelijk. We moeten inzetten op het annuleren van schulden en een rechtvaardig belasting- en handelssysteem. Daarnaast is klimaatfinanciering van belang als compensatie, en een onderdeel van de verantwoordelijkheid die wij hebben. Een klimaatrechtvaardig beleid houdt in dat we onze emissies beperken, maar ook dat we andere landen de middelen geven om even goed die koolstofarme transitie te maken, op vlak van mitigatie dus. Financiering is daar een heel belangrijk luik in, als compensatie voor de klimaatschuld die we hebben. Hulp is een heel ander paradigma, dat gaat uit van vrijwilligheid en liefdadigheid.

“Klimaatfinanciering is een onderdeel van de verantwoordelijkheid die wij hebben. Een klimaatrechtvaardig beleid houdt in dat we onze emissies beperken, maar ook dat we andere landen de middelen geven om even goed die koolstofarme transitie te maken.”

De herverdeling van macht vormt het moeilijkste obstakel. Binnen en tussen landen, in (internationale) instellingen, NGO's, bij onszelf en ook in paradigma's. Een voorbeeld is het onderscheid dat gemaakt wordt tussen 'neutrale' wetenschap en 'geromantiseerde' lokale kennis. Hier zie je duidelijk hoe macht, en paradigma's samengaan met exclusie.

Hoe doet België het op vlak van klimaatfinanciering? Zijn wij voortrekker of lopen we achter de feiten aan?

“Er zijn een paar dingen die België goed doet. Zo zetten we hard in op adaptatie. De federale overheid geeft financiering in de vorm van subsidies, niet in de vorm van leningen. Verder zijn er ook plannen om de schuld te annuleren. Maar de middelen volgen te weinig, en vaak wordt er gesnoept

van het budget van ontwikkelingssamenwerking. Volgens onze berekeningen zou een billijke bijdrage van België aan de klimaatfinanciering 500 miljoen euro per jaar bedragen bovenop het budget van ontwikkelingssamenwerking. Daar schieten we tekort. Daarnaast leidt de intra-Belgische keuken er toe dat we geen voorspelbaar Belgisch engagement voor klimaatfinanciering hebben. Dat betekent dus dat landen die rekenen op dat geld totaal geen zekerheid hebben, en ook niet fatsoenlijk hun plannen kunnen opstellen en uitwerken. België is dus geen voortrekker te noemen.

De kracht van kwetsbare groepen

Je had het al eerder over lokale adaptatiestrategieën. 11.11.11 wil de slagkracht van mensen die aan de kar trekken vergroten. Wie zijn dat, en waar maken jullie het verschil?

“Lokale inbedding en kennis is cruciaal, maar staat vaak onder druk. We moeten zeker die lokale inbedding, zoals nieuwe landbouwpraktijken, ondersteunen, maar ook actief onderdrukking bestrijden”. Hier is het belangrijk te kijken waar we een meerwaarde kunnen bieden, maar ook vooral waar we geen meerwaarde kunnen bieden.

“Zo trachten onze partners op het beleid te wegen door samen met lokale bevolkingsgroepen, vooral inheemse gemeenschappen uit het amazonegebied, good practices rond bosbehoud door te geven. Een heel belangrijk element hierin is de grondtitels van de inheemse gemeenschappen saneren. Dikwijls hebben zij geen officiële aktes van het bezit van hun gronden, waardoor ze door allerlei lucratieve activiteiten / groepen kunnen verdreven worden uit hun territorium dat ontbossing in de hand werkt.

We kunnen hierin een meerwaarde bieden door deze strijd zichtbaar te maken en te ondersteunen, op welke manier dan ook. Maar even belangrijk is het lobbyen voor strikte regelgeving voor onze bedrijven, ons grondstoffengebruik en duurzame consumptie en productiepatronen.”

“Lokale inbedding en kennis is cruciaal, maar staat vaak onder druk. We moeten zeker die lokale inbedding, zoals nieuwe landbouwpraktijken, ondersteunen, maar ook actief onderdrukking bestrijden”.

©Oxfam East Africa/ Wikimedia commons
(CC BY 2.0)

Landen in het globale Zuiden merken nu al vaak de gevolgen van de klimaatverandering. Wat maakt bepaalde landen meer kwetsbaar?

“We zeggen te vaak dat we de toekomst moeten redden, maar de gevolgen van de klimaatcrisis zijn al lang voelbaar in de klimaatkwetsbare landen. Klimaatkwetsbaarheid gaat niet alleen over hoe het klimaat verandert, maar ook in welke mate een samenleving of land in staat is om daarop te reageren en mee om te gaan.”

“Er zijn veel factoren die dit bepalen: blootstelling, gevoeligheid, aanpassingscapaciteit, de aanwezige economische sectoren, en adaptatieparaatheid. Zo hebben lage-inkomenslanden vaak niet de budgettaire ruimte om te reageren op de klimaatcrisis. Dit komt door hoge schuldenbergen die hun wortels nog hebben in de koloniale periode, hun positie als grondstoffenleverancier in het economische systeem, ongelijke handel, of een ongelijk belastingstelsel.”

“De klimaatcrisis zal niet enkel klimaatkwetsbare landen raken in de toekomst, maar raakt ze al jarenlang.”

Hoe zijn deze gevolgen al zichtbaar? Ken je concrete voorbeelden?

“De klimaatcrisis laat zich op twee manieren voelen: via plotse rampen, en via langzame effecten op de leefomgeving. Plotse rampen, enerzijds, zijn acuut en duidelijk zichtbaar. Zo heb je bijvoorbeeld cycloon Idai die de hele kuststad Beira in Mozambique verwoest. Als gevolg daarvan zijn meer dan 225.000 mensen ontheemd en 3 miljoen mensen in Mozambique, Malawi en Zimbabwe in nood, waarvan 1,6 miljoen kinderen. Anderzijds zijn er de effecten die trager verlopen zoals woestijnvorming, de stijging van de zeespiegel, de verzilting van de bodem, en verminderde regenval. Deze veranderingen in de leefomgeving kunnen leiden tot voedselonzeekerheid, waterschaarste, een terugval in visvangst of verminderde landbouwopbrengsten. Zo zien we dat de sneeuw van de gletsjers in de Andes al zeer sterk verminderd is, wat zorgt voor problemen met

Cycloon Idai verwoesste in maart 2019 de hele kuststad Beira in Mozambique. Als gevolg daarvan zijn meer dan 225.000 mensen ontheemd en 3 miljoen mensen in Mozambique, Malawi en Zimbabwe in nood, waarvan 1,6 miljoen kinderen.

©Climate Centre
(CC BY-NC 2.0).

de watervoorziening. Bovendien kunnen trage effecten ook omslaan in plotse impacts en zo de kans op ontheemding verhogen.

“De sneeuw van de gletsjers in de Andes is zeer sterk vermindert, wat zorgt voor problemen met de watervoorziening.”

Klimaatgerelateerde crisissen hebben dubbel zo veel mensen ontheemd in het afgelopen decennium als conflict en geweld volgens de VN Vluchtelingenorganisatie. Ook sluipende gevolgen zoals de stijging van de zeespiegel en bodemdegradatie leiden nu al tot ontheemding en migratie. Wanneer de grens van 1,5°C overschreden wordt, kunnen tropische gebieden onleefbaar worden voor mensen.”

Geen adaptatie zonder co-creatie

Hoe gaan deze landen daarmee om? Kunnen wij er iets van leren?

“Eerst en vooral is het belangrijk om te begrijpen dat in elk land verschillende factoren belangrijk zijn in de strijd tegen de klimaatverandering. Zo is bijvoorbeeld

het energievraagstuk rond wonen niet zo belangrijk in veel klimaatkwetsbare landen. Andere elementen, zoals het gebruik van land, zijn er veel belangrijker. Om daar iets aan proberen te veranderen, is het vooral belangrijk dat de lokale bevolking en organisaties inspraak hebben.

De beste adaptatiestrategieën gaan gepaard met co-creatie. We hebben Westerse wetenschap en technologieën, die zeker hun nut hebben, maar ook vaak te dogmatisch worden ingezet. Ondertussen zie je in klimaatkwetsbare landen dat je ook aan adaptatie kunt doen zonder dat daar per se grote infrastructuur voor nodig zijn. Er is geen 'one-size-fits-all'-oplossing en dat is waarom het zo belangrijk is om samen te werken met het maatschappelijk middenveld dat de lokale omstandigheden en behoeften goed kent.

Het mooie daaraan is dat het niet per se betekent dat er geen technologie aan te pas komt. Het is geen of-of verhaal. Je moet pluralisme inbouwen in je adaptatieplannen: erkennen dat er technologieën zijn, maar ook lokale en historische kennis. Dat vraagt niet enkel financiering, maar ook vertrouwen, tijd, en participatie in verschillende politieke contexten. Dat komt allemaal samen, zo'n dingen kan je niet opleggen. Het moet groeien.

Het is vaak zo dat vrouwen heel veel werk verrichten in de landbouw bijvoorbeeld, maar dat ze geen controle of eigenaarschap hebben over het land. Wanneer zij echter in de beslissingsruimte zitten, en ook landrechten krijgen, zie je dat veel sneller op adaptatie kan worden ingezet.

©David Mark via Pixabay.

De initiatieven die ik altijd heel hoopvol vind, zijn degene die een minder duaal beeld hebben van mens en natuur, en degene die actief macht bestrijden. Deze adaptatiestrategieën bouwen op jarenlange expertise en ervaring van lokale gemeenschappen in watermanagement, bodemmanagement, het gebruik van herbebossing, ... De rol van vrouwen hierin is ook heel belangrijk. Wanneer je bijvoorbeeld kijkt naar adaptatieplannen waar vrouwen landrechten krijgen, zie je ook een heel groot verschil in de kwaliteit van de bodem zelf. Nu is het vaak zo dat vrouwen heel veel werk verrichten op vlak van landbouw bijvoorbeeld, maar dat ze geen controle of eigenaarschap hebben over het land. Wanneer zij echter in de beslissingsruimte zitten, en ook landrechten krijgen, zie je dat daar veel sneller op geanticipeerd kan worden.

“Als je kijkt naar adaptatieplannen waar vrouwen landrechten krijgen, zie je een heel groot verschil in de kwaliteit van de bodem.”

Ook migratie als adaptatiestrategie kan erg interessant zijn. Als het proces goed wordt aangepakt, kan proactieve migratie een mogelijkheid zijn om een gedwongen en ongeplande verplaatsing te voorkomen. Een innovatief voorbeeld is het Project voor Tijdelijke Circulaire Migratie dat in 2001 werd opgezet door de Spaanse Boerenvereniging 'Union de Pagesos' om arbeidstekorten in de Catalaanse fruitsector op te vangen. Het project was gericht op gemeenschappen die kwetsbaar zijn voor klimaatverandering in Colombia, Marokko en Roemenië. Elk jaar namen ongeveer 1.500 mensen eraan deel.”

Bedankt voor het gesprek!

Interview: Karel Pype, stafmedewerker beleid bij Reset.Vlaanderen

Richtingwijzers voor een sociaal klimaatbeleid

Drie centrale take-aways uit de Herfstschool van Denktank Minerva en Reset.Vlaanderen

De verwevenheid van sociale en ecologische vraagstukken werd dit najaar scherper en dichter bij huis voelbaar dan ooit. Wie minder budgettaire reserves heeft, kan pijlsnel stijgende energierekeningen of een overstroomde woning nu eenmaal minder gemakkelijk opvangen. Ondanks die realiteit, worden de ecologische en ongelijkheids crises veel te vaak als losstaande of zelfs tegenstrijdige vraagstukken benadert. Omdat het kruispunt van sociale en ecologische vraagstukken centraal staat op de agenda van Denktank Minerva en Reset.Vlaanderen, staken de twee organisaties deze herfst ongeveer veertig knappe koppen uit klimaat- en sociaal beleid, middenveld en academische wereld bij elkaar rond de dimensies en prioriteiten van een sociale klimaatagenda. Drie take-aways uit de workshops, lezingen en discussies van deze tweedaagse herfstschool over sociaal klimaatbeleid.

Eén *klimaatbeleid en armoedebestrijding gaan hand in hand, voor beide schiet knip-en-plak-werk tekort*

Armoede-experte Bea Cantillon opende de herfstschool met een lezing over armoedebestrijding. Ontstellende grafieken en cijfermateriaal onderbouwden haar stelling dat armoede geen randverschijnsel, maar een structureel, hardnekkig en constant groeiend kenmerk is van ons maatschappelijk model. De omvang, noch de invulling van de welvaartstaat biedt er een grondig antwoord op. Want terwijl mensen, economie en welvaartsstaat steeds méér werken, en steeds méér

middelen genereren, blijft ook de armoede toenemen. Dat geldt overal in Europa, ook in Scandinavische landen met de reputatie van een sterk sociaal vangnet. In 2020 deden zo'n 195.000 mensen maandelijks een beroep op de voedselbanken, een cijfer dat Cantillon zelf met verstomming slaat. 'Aan het begin van mijn carrière had niemand zich ingebeeld dat voedselvoorziening veertig jaar later nog een issue zou zijn.'

Willen we armoede ècht de wereld uit helpen, betoogt Cantillon, dan moeten we eerst erkennen dat groeiende economische ongelijkheid, net als ecologische destructie, geen bijproduct, maar een kerneigenschap zijn van het systeem. Pas wanneer we armoede niet meer als een bijkomstigheid, of het probleem van een 'ander' beschouwen, kunnen we er een duurzaam antwoord op formuleren. Een toeslag hier en een korting daar – dienstencheques, selectieve regelingen, verlaagde energietarieven – is als het plakken van pleisters op een mank been.

“In 2020 deden zo'n 195.000 mensen maandelijks een beroep op de voedselbanken”

Zo'n duurzaam antwoord vraagt een maatschappelijke omslag, net zoals de klimaatcrisis. Beide crises vragen om een overheid die haar verantwoordelijkheid neemt en minimale garanties biedt aan burgers. Zo draagt Cantillon het idee van publieke basisbanen aan, die mensen structureel uit armoede helpen en tegelijkertijd ingepast worden in een circulaire, duurzame economie. Ook overweegt ze voor het eerst het idee van een basisinkomen, dan wel partieel, dat een bodem legt onder de economie. Sociale rechtvaardigheid, concludeert ze, is een cruciaal voor die omslag: inkomens uit de grootste vermogens kunnen niet langer aan het herverdelingsproces ontsnappen.

Twee duurzaam wonen, werken en consumeren heeft voor iedereen alleen maar voordelen, maar het meest voor wie het kwetsbaarst is. De toegankelijkheid van een duurzame levensstijl is de sleutel van sociaal klimaatbeleid.

In de transitie moeten onze woon-, werk- en consumptiegewoonten collectief op de schop, zo veel is duidelijk. Maar het beleid dat die shifts moet genereren, blijft gericht op het geven van een duwtje in de rug aan zij die over het comfort en de middelen beschikken om te investeren in isolatie, zonnepanelen of een elektrische wagen. Investerings die zichzelf op den duur terugbetalen: wat een gemiddeld gezin uitgeeft aan wonen en energie zal volgens Yelter Bollen (Bond Beter Leefmilieu) al vanaf 2030 teruglopen dankzij de transitie. Maar juist die terugverdieneffecten zijn het allergrootst bij de meest kwetsbare gezinnen. En vice versa: de toenemende prijs van een vervuilende levensstijl hakt er bij hen het hardste in.

Wat een gemiddeld gezin uitgeeft aan wonen en energie zal volgens Yelter Bollen (Bond Beter Leefmilieu) al vanaf 2030 teruglopen dankzij de transitie. Maar juist die terugverdieneffecten zijn het allergrootst bij de meest kwetsbare gezinnen. ©Matthias Somers

Dat werd heel concreet in de workshop over energiebeleid van Leen Smets (SAAMO, voorheen Samenlevingsopbouw). Zij presenteerde op de herfstschool doordringende getuigenissen en conclusies van het project Klimaatstem van MIA, waarin verschillende mensen die in armoede leven in gesprek gingen over de duurzaamheid van hun woning. Goed wonen omvat veel meer dan louter een dak boven je hoofd hebben. De energiezuinigheid van een woning blijkt precies bij deze groep een doorslaggevende factor. Een slecht geïsoleerde, vochtige of onverzorgde woning levert gezondheidsproblemen, zorgen over energierekeningen en sociale uitsluiting op, omwille van schaamte en terughoudendheid om vrienden of familie uit te nodigen. Voor Smets is de hamvraag van sociaal klimaatbeleid daarom de volgende: hoe krijgen we alle maatschappelijk kwetsbare gezinnen in een veilige, betaalbare en duurzame woning?

“Een slecht geïsoleerde, vochtige of onverzorgde woning levert gezondheidsproblemen, zorgen over energierekeningen en sociale uitsluiting op, omwille van schaamte en terughoudendheid om vrienden of familie uit te nodigen.”

Maar niet enkel hoe we wonen, ook waar we wonen maakt een groot verschil. Julie Mabilde (adviseur en projectleider bij Vlaams Bouwmeester) liet in haar workshop over woonbeleid duidelijk zien hoe ook daar ecologische en sociale uitdagingen en oplossingen samengaan. Terwijl wonen in steden en stadskernen, nabij knopen van openbaar vervoer belangrijk is voor het terugdringen van uitstoot in dagelijks woon-werkverkeer, wordt juist daar wonen steeds duurder. Precies de groepen die minder mobiel dreigen te worden wanneer brandstofprijzen stijgen, komen zo terecht op het platteland. Ook blijven we zo groene gebieden aansnijden om tegemoet te komen aan de vraag aan betaalbare woningen. De oplossing ligt ook hier niet in een halfslachtige aanpak. Mabilde roept daarom op om verbeeldingskracht aan de dag te leggen. De manier waarop we de publieke ruimte inrichten en gebruiken moet volledig herdacht worden en we moeten alternatieve eigendomsmodellen opzetten die een tegenwicht kunnen bieden aan de dominantie van de vastgoedmarkt.

Drie *de omslag naar een ecologisch en sociaal duurzaam systeem is een gigantische en mondiale uitdaging. Maar ze is haalbaarder, betaalbaarder en realistischer dan op dezelfde voet doorgaan.*

De grensoverschrijdende en omvangrijke aard van de klimaatcrisis wordt regelmatig aangehaald als verklaring voor het uitblijven van doortastend beleid bij politici. Maar de workshop van Yelter Bollen (Bond Beter Leefmilieu) over de financiering van de klimaatcrisis maakte duidelijk dat de financiële haalbaarheid van de transitie Europees, en wereldwijd niet onoverkomelijk is. 'De transitie vraagt niet zozeer om veel méér geld, maar vooral om de heroriëntering van bestaande geldstromen.' Zo wordt de prijs van Europese klimaatneutraliteit tegen 2050 berekend op zo'n 28 duizend miljard, waarvan slechts 5 duizend miljard bestaat uit nieuwe geldstromen. Voor de hoofdmoot van de investeringen gaat het om het omleiden van geld van vervuilende naar duurzame alternatieven, die zichzelf op termijn vaak terugbetalen. De bijkomende investeringen zijn bovendien een peulenschil naast de (moeilijk te onderschatten) kostprijs van klimaatontsporing. De schade en schaarste die aanhoudende opwarming van de aarde alleen al in België in petto heeft, wordt geschat op 9 miljard per jaar.

“De schade en schaarste die aanhoudende opwarming van de aarde alleen al in België in petto heeft, wordt geschat op 9 miljard per jaar.”

Voor Tomas Wyns (onderzoeker aan de VUB), die zijn expertise over industrieel beleid uiteenzette, heeft Brussel belangrijke hefboomen voor de transitie in handen, met name in het zetten van standaarden. Als sterke interne markt met welgestelde consumenten, kan de Europese Unie de lat voor producenten hoog leggen. Het mooiste voorbeeld is Apple: dankzij Europese standaarden zullen zij nu wereldwijd universele oplaadpoorten gebruiken. Ook benadrukte hij de wisselwerking tussen energiebronnen en industriële revoluties in de loop van de geschiedenis. Zoals de spoorweg-revolutie draaide op steenkool, de auto-industrie en -maatschappij op olie en de IT-revolutie dreef op elektriciteit, zo kunnen we ook groene industriële en maatschappelijke transformaties verwachten van de overstap naar hernieuwbare energie.

In een afsluitende lezing plaatste Els Hertogen (directeur 11.11.11) het klimaatvraagstuk ten slotte in het perspectief van internationale rechtvaardigheid. Ecologische vernieling, vervuiling en uitbuiting zijn verweven met het heden en verleden van internationale ongelijkheid. Onderbouwd met haar eigen ervaringen en reflecties, en gesprekken met elf denkers over internationale rechtvaardigheid (die ze bundelde in het boek 'Van liefdadig naar rechtvaardig: 11 stemmen over internationale solidariteit', Lannoo), luidt ook haar argumentatie dat solidariteit geen bijzaak, maar de kern van klimaatbeleid moet zijn. Alsook van ons eigen handelen, zo sloot ze de bijeenkomst af met de inspirerende woorden: 'onderwerp de wereld om je heen iedere dag opnieuw aan een open blik, herken en erken de onrechtvaardigheid die je ziet, en zet je in om er iets aan te veranderen.'

Tomas Wyns: “Zoals de spoorweg-revolutie draaide op steenkool, de auto-industrie en -maatschappij op olie en de IT-revolutie dreef op elektriciteit, zo kunnen we ook groene industriële en maatschappelijke transformaties verwachten van de overstap naar hernieuwbare energie.”
©Matthias Somers

UIT HET NETWERK

Dare to Care, Ecopolis belicht 'zorg' vanuit diverse invalshoeken

KAAITHEATER, BRUSSEL, 24 OKTOBER 2021

'Door de globale coronacrisis kwam zorg in het brandpunt van de belangstelling te staan. Maar zorg reikt verder dan het strikt medische: het omvat alles wat we doen om de wereld te behouden en te herstellen...'

Wat dus, als we morgen de moed hebben om écht te zorgen voor alle mensen en andere aardbewoners, voor onze unieke levende wereld? De natuur louter zien als grondstof voor de plunderende mens, en de mens zien als slechts gedreven door concurrentie: kunnen we dat achter ons laten? Kan zorg een nieuw vertrekpunt zijn, gebaseerd op verbondenheid en generositeit? Kan zorg, als emancipatorisch principe, politiek en economie schragen?'

Zo stelde Ecopolis, het jaarlijkse inspiratiemoment voor een rechtvaardige transitie, zichzelf voor.

We dienen zorg te dragen voor elkaar, voor onze omgeving, en voor de wereld. De erosie van de verzorgingsstaat, het plunderen van het Globale Zuiden en het overschrijden van planetaire grenzen. Het is allemaal zorgwekkend. De uitdagingen, en de daarbij horende invulling van 'zorg', zijn veelzijdig. Zo ook was het aanbod: we kregen een mengeling van debat, poëzie, choreografie, 'trage tafels', en meer voorgeschoteld.

Zo konden we genieten van de choreografie van 3 jonge vrouwen, die met beweging, muziek en woord, en vanuit hun lichamelijke nood, een spel ontwikkel-

den van zorg geven en ontvangen. Daarop volgde een pleidooi voor onthaasting en voor kleinschalige zorginitiatieven door en voor ouderen op wijkniveau. Intussen modereerde Vanya Verschoore een gesprek over de gevolgen van klimaatverandering voor zorgpersoneel. Geen verre toekomst, maar reeds een realiteit in onze zorgcentra.

Waarna we de oceaan overstaken en het verhaal hoorden van gemeenschapsleider John Mussington uit Barbuda. Na de rampzalige doortocht van de orkaan Irma in 2017, wordt een eeuwenoude praktijk van gemeenschappelijk grondbezit en zorg voor de natuurlijke omgeving voor een tweede maal weggeblazen door projectontwikkelaars die het unieke natuurgebied op het eiland 'ontwikkelen' tot een elitair vakantieoord. Met de steun van de regering. De shock doctrine in praktijk. Malcolm Ferdinand lichtte de relatie toe tussen de huidige ecologische crisis en het (neo)kolonialisme dat in een nieuwe kledje welig verder tiert. Inspiratie voor het maatschappelijk debat over dekolonisatie en Black Lives Matter.

Dit brengt ons tot het thema van diversiteit. Met de stuurgroep van Ecopolis hadden we vastgesteld dat Ecopolis heel wat kansen miste door de diversiteit in onze samenleving niet de plaats te geven die het toekomst. Die zorg hadden we opgenomen en ditmaal liep diversiteit als een rode draad door de dag, en dat bracht een verrassende en verfrissende dynamiek. Diversiteit is voor Ecopolis de weg vooruit.

Met Els Hertogen - directeur van 11 11 11 - en Lidia Paz – Cenda, partnerorganisatie uit Bolivia van Broederlijk Delen - in het slotdebat, kwam het Globale Zuiden opnieuw in beeld. Lidia bracht het verhaal van de lokale zaadbank van inheemse aardappelsoorten. Door de inheemse rassen te registreren, werpen de indiaanse gemeenschappen een biodiverse dam op tegen de agressieve invoering van uniform plantgoed door multinationale ondernemingen.

We gaan even dieper in op de opvallende opener van de dag, de boodschap van Jason Hickel, auteur van 'Minder is Meer, hoe ontgroeit de wereld zal redden': zorg voor de aarde betekent het klimaat redden. Om de opwarming te beperken tot 1,5° C, moeten we de productie van fossiele brandstoffen stelselmatig afbouwen, jaarlijks moet de uitstoot 10% dalen. De economie moet veranderen. In een kapitalistisch systeem leidt dat tot een recessie, maar dat is niet zo in een post-groei economie. Door consequent door te denken over de maatregelen die daarvoor nodig zijn, komt Hickel tot een ingrijpend menu:

◆ **Grijp in op de economie**, nationaliseer de fossiele industrie, want die gaat alles doen om het proces te vertragen. Bouw cruciale vervuilers af, zoals SUV's, fast fashion, wapens en reclame.

◆ **Bouw een stevige sociale fundering:** gezondheid, onderwijs, sociale bescherming, een 'klimaatjobgarantie', met een kortere werkweek.

◆ **'Tax the rich out of existence'**, door een overconsumptiebelasting en een maximum inkomen. Alles wat erboven zit, wordt 100% belast.

◆ **Massieve mobilisatie** van mensen om al die nodige veranderingen te realiseren, zoals publiek transport, natuurherstel en zorg.

◆ **Schaf de patenten af** van noodzakelijke producten, zoals alternatieve energie.

“Diversiteit liep als een rode draad door de dag, en dat bracht een verrassende en verfrissende dynamiek.”

Dit is een agenda van hoop en solidariteit, samen iets groots verwezenlijken, het helen van de planeet, meer gelijkheid bekomen. We hebben daarvoor een 'pact' nodig. Mondiaal bekeken ligt de kans het grootst bij de EU om er voortrekker van te zijn. Maar daarvoor is een zware strijd nodig, want dat gaat niet vanzelf komen. De milieubeweging moet zich samen zetten met de vakbonden. Dat vergt voor beide clubs een hele verandering. En daarbij een alliantie aangaan met de Global South, bijvoorbeeld met de Peoples World Movement for Mother Earth.

Wat Hickel voorstelt, is een stevige boterham, waar je even moet van slikken. Is het ook food for thought voor Reset.Vlaanderen en zijn leden?

Ecopolis keek vooruit, en liet ons even de kracht voelen die een zorgzame wereld te bieden heeft.

www.ecopolis.be

Dirk Van der Roost, beleidsmedewerker duurzaamheid bij Broederlijk Delen

VACCOUT

Beste Europese leiders,

De vaccinatiecampagne legt de ongelijkheid in de wereld pijnlijk bloot. Maar deze bedroevende realiteit kunnen we snel stoppen. Hef het vaccinpateent tijdelijk op en zorg dat de gezondheid van iedereen gewaarborgd wordt.

Internationale solidariteit is de sleutel om hieruit te geraken. Wanneer testen wij daar positief op?

11.11.11

VECHT MEE TEGEN ONRECHT